

บทที่ 4

ตำนานเรื่อง “ความเป็นลาว” ในสังคมไทยจากอดีตสู่ปัจจุบัน

ก่อนที่จะวิเคราะห์การประกอบสร้างอัตลักษณ์ความเป็นลาวในตัวบทภาพยนตร์ (textual analysis) และการตีความหมาย (decoding) ของผู้ชมภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะโลกตะลึง” นั้น ผู้วิจัยต้องการสร้างความเข้าใจต่อความหมายและตำนานว่าด้วย “ความเป็นลาว” ที่ดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงไปในสังคมไทยในเชิงทางประวัติศาสตร์ เพื่อทำให้เห็นรอยแยก (rupture) ของวาทกรรมต่างๆ เกี่ยวกับ “ลาว” ในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ว่าในแต่ละรอยแยกทางประวัติศาสตร์ ความหมายว่าด้วย “ความเป็นลาว” ในสังคมไทยถูกกำหนดความหมายอย่างไร และในแต่ละรอยแยกนั้น ใครเป็นผู้มีอำนาจในการสร้างความหมายเหล่านั้นขึ้นมาจนกลายเป็นวาทกรรมหลัก ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยได้แบ่งการเปลี่ยนผ่านสำคัญ ๆ ออกเป็น 6 ช่วง ดังนี้

- 1) ก่อนอาณาจักรอยุธยาสถาปนาเป็นราชธานีของไทย (อดีตกาล-สมัยสุโขทัย)
- 2) สมัยกรุงศรีอยุธยา
- 3) สมัยอาณาจักรล้านช้างตกเป็นเมืองขึ้นของไทย (สมัยกรุงธนบุรี-รัชกาลที่ 4)
- 4) สมัยการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศส (รัชกาลที่ 5 - การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พุทธศักราช 2475)
- 5) สมัยช่วงสงครามเย็น (หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 – การล่มสลายของสหภาพโซเวียต พุทธศักราช 2532)
- 6) สมัยหลังสงครามเย็น ถึงปัจจุบัน (พุทธศักราช 2533 -ปัจจุบัน)

ทั้งนี้ในแต่ละช่วงของประวัติศาสตร์ที่ผู้วิจัยกำหนดไว้เป็น 6 ยุคข้างต้น สามารถสรุปผลได้ดังนี้

4.1 ก่อนอาณาจักรอยุธยาสถาปนาเป็นราชธานีของไทย (อดีตกาล-สมัยสุโขทัย)

ในงานค้นคว้าของนักวิชาการกลุ่มนักประวัติศาสตร์และนักมานุษยวิทยาทั้งไทยและลาวหลายท่าน ซึ่งอ้างอิงหลักฐานทางภาษาและโบราณคดีพบว่า กลุ่มชนที่มีชื่อว่า “ไทย” และ “ลาว” นั้นได้สืบเชื้อสายมาจากแหล่งเดิมเดียวกัน (จิตร ภูมิศักดิ์, 2524; ลีลา วีระวงส์, 2528; สุจิตต์

วงศ์เทศ, 2549) เรียกตระกูลไท-ลาว มีขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบความเชื่อ วัฒนธรรม และภาษาที่เหมือนกัน ร่องรอยหลักฐานในด้านานและพงสาวดารของกลุ่มชนตระกูลไท-ลาวที่ถูกนำมาอ้างอิงถึงสายสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดของกลุ่มคนสองฝั่งแม่น้ำโขงกับที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาว่าเป็นเครือญาติตั้งแต่อดีตกาล ได้แก่ พงสาวดารล้านช้าง พงสาวดารล้านนา และพงสาวดารโยนก ซึ่งได้กล่าวถึง การสร้างบ้านแปงเมืองของขุนบูลม หรือขุนบรมที่เชื่อกันว่าเป็นต้นตระกูลของผู้คนไท-ลาวที่ส่งลูกหลานออกไปสร้างบ้านแปงเมืองจนเกิดเป็นเมืองต่าง ๆ ขึ้นมา เช่น เมืองซำ (เมืองหลวงพระบาง) เมืองด้าหอ (ตาลีฟู) เมืองโยนกนคร (เชียงแสน) เมืองอโยธยา (อยุธยา) และเมืองเชียงขวาง (เมืองพวน) เป็นต้น

พงสาวดารล้านช้างกล่าวถึงการกำเนิดของชนชาติต่าง ๆ ในดินแดนแถบสุวรรณภูมิว่ามีที่มาจากน้ำเต้าปุง และ “แกน” ก็ได้ช่วยเหลือผู้มีบุญชื่อว่าขุนบูลมมหาราชาธิราชเป็นผู้ครองเมืองมนุษย์จนเกิดความอุดมสมบูรณ์ ตำนานน้ำเต้าปุงได้เล่าสืบต่อกันมาว่า ข่า ขมุ อยู่บนภูเขาสูงถือกำเนิดเป็นพวกแรก ส่วนคนตระกูลไท-ลาวออกมาจากน้ำเต้าปุงเป็นรุ่นที่สองจึงเป็นน้องแต่มีความฉลาดเฉลียวมากกว่าจึงได้ช่วยขุนบูลมสร้างบ้านแปลงเมืองในที่ราบ ตำนานน้ำเต้าปุงและแกนถือเป็นความทรงจำของผู้คนตระกูลไทย-ลาวมาตราบถึงทุกวันนี้ (บัวริน วังคีรี, 2549, น. 103-126; สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2549, น. 44-67, 84-137) นอกจากนี้ก็ยังมีนิทานมหากาพย์เรื่องสำคัญที่สะท้อนความสัมพันธ์ของชนกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่อาศัยโดยเฉพาะบริเวณสองฝั่งโขงทางล้านนากับล้านช้างคือเรื่องท้าวฮุ่งหรือขุนเจือง ซึ่งเป็นวีรบุรุษในอุดมคติของกลุ่มชนทั้งพวกที่สูงและพวกที่ราบที่อาศัยอยู่ในดินแดนแถบสุวรรณภูมิ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2538) รวมทั้งนิทานเกี่ยวกับ “นาค” ที่เป็นนิทานปรัมปรามากมายหลายสำนวน แล้วเชื่อกันว่าเป็นเรื่องจริงในกลุ่มชนหลายเผ่าพันธุ์ทั่วทั้งภูมิภาคอยู่อาศัยโดยเฉพาะบนพื้นแผ่นดินใหญ่ เช่น มอญ เขมร ลาว ฉวน และไทย ทั้งนี้ศรีศักร วัลลิโภดมได้พบว่าความหมายของนาคเป็นภาษาเชิงสัญลักษณ์ได้อย่างน้อย 3 ลักษณะ คือ หนึ่ง นาคเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่มชนดั้งเดิมในเขตหนองแสทางตอนใต้ของมณฑลยูนนาน ต่อมาได้เคลื่อนย้ายเป็นกลุ่มๆ เหล่าๆ ลงมาตามลำน้ำโขงด้วยสาเหตุต่างๆ กัน สอง นาคเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าแห่งดินและน้ำโดยใช้สัญลักษณ์เป็นรูปงู และสาม นาคเป็นลัทธิทางศาสนาของกลุ่มชนดั้งเดิมที่อยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำโขง (อ้างจาก สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2543, น. 263-265) ด้วยเหตุนี้ นาคจึงมีเป็นความเชื่อร่วมกันมาของชุมชนบ้านเมืองในภูมิภาคอยู่อาศัยอย่างมาก รวมทั้งกลุ่มชนตระกูลไทย-ลาวด้วย

สุจิตต์ วงษ์เทศ (2549, น. 55-73) กล่าวว่า โดยรากศัพท์ดั้งเดิมคำว่า “ลาว” “ไทย” “ไท” และ “ไต” มีความหมายเดียวกันว่า “คน” หรือ “ชาว” เท่านั้น ไม่ได้หมายถึง “คนไทย” ในสังกัดรัฐชาติไทยอย่างในปัจจุบัน ซึ่งหากพิจารณาตามตำนานสิงหนวัตกุมาร ตำนานเชียงใหม่ และตำนานพะเยาแล้ว คำว่า “ลาว” ไม่ได้แปลว่าคนทั่วไปเหมือนคำว่า “ไท-ไต” แต่หมายถึงอารยชน

หรือชนผู้เป็นนายที่อาศัยอยู่บริเวณสองฟากแม่น้ำโขงภาคเหนือของไทย และภาคเหนือของลาว ทุกวันนี้ แต่ต่อมากลุ่มชนไท-ลาวมีการอพยพเคลื่อนย้ายและได้ปะปนผสมผสานกับชนชาติอื่น ๆ จนเกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่มีลักษณะเฉพาะของตนมากขึ้น โดยชาวสยามกลุ่มหนึ่งในตระกูล ไทย-ลาว ได้มีอำนาจเป็นชนชั้นปกครองตั้งแต่วราชหลังพุทธศักราช 1600 ครั้นถึงยุคละโว้โยชยาราชาหลังพุทธศักราช 1700 ก็สมมติเรียกพวกของตนว่า “คนไทย” แล้วร่วมกับเครือญาติขอมลุ่มน้ำ เจ้าพระยาแห่งเมืองละโว้ สถาปนาราชอาณาจักรสยามขึ้นเป็นรัฐประชาชาติแห่งแรก เรียกชื่อ “กรุงศรีอยุธยา” ในขณะที่กลุ่มชนลุ่มแม่น้ำปิง-น่าน แคว้นล้านนา และผู้คนบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง แคว้น ล้านช้าง เรียกตนเองว่า “ลาว”

ส่วนงานวิจัยของ อุบล ลิมสุวรรณ (2537, น. 24-30) พบว่า ความหมายของคำว่า “ลาว” ในสายตาผู้ปกครองไทยในช่วงสมัยสุโขทัยนั้นไม่เด่นชัด เนื่องจากสมัยสุโขทัยสำนึกเรื่องชนชาติไม่ได้เป็นตัวขีดเส้นแบ่งที่มีความสำคัญเท่ากับว่าใครสังกัดอยู่ในแคว้นใด ดังนั้นในแต่ละแคว้นจึงมีคนหลายชนชาติอาศัยอยู่ร่วมกันและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมด้วยการแต่งงานปะปนกันได้ ทำสนะส่วนใหญ่จึงเป็นลักษณะของมิตรภาพที่เท่าเทียมและความสัมพันธ์ทางเครือญาติ โดยนโยบายของแคว้นสุโขทัยเน้นการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับแคว้นต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง เช่น ที่ปรากฏในจารึกหลักที่ 24 กล่าวถึงพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ได้เสด็จไปทำสัมพันธไมตรีกับเจ้าสิริธรรมแห่งแคว้นสิริธรรมนครหรือนครศรีธรรมราช และจารึกหลักที่ 45 และ 64 ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ทางเครือญาติและความสัมพันธ์ในการอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงแห่งแคว้นอื่นระหว่างพ่อเลอไทกับเจ้าหญิงแห่งเมืองน่านเพื่อเป็นการทำสัญญาไม่รุกรานกัน หรือจารึกหลักที่ 76 ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพญาร่วง แคว้นสุโขทัย กับพญามังราย แคว้นล้านนา และพญาเจ้าเมือง แคว้นพะเยา เป็นต้น สำนึกเรื่องแคว้นจึงสำคัญกว่าสำนึกเรื่องชนชาติ อีกทั้งอาณาจักรล้านช้างซึ่งครอบคลุมทางฝั่งซ้ายและขวาของแม่น้ำโขงมาตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัยและอาณาจักรสุโขทัยที่อยู่ในแถบลุ่มน้ำ ยมต่างก็มีฐานะที่เท่าเทียมกัน คำว่า “ลาว” จึงอยู่ในฐานะทั่ว ๆ ไปที่ไม่ได้ถูกให้ความหมายว่า “สูงกว่า” หรือ “ต่ำกว่า” กับผู้คนกลุ่มอื่นๆ

จิตร ภูมิศักดิ์ (2524) ได้แสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมหลายอย่างของกลุ่มคนที่เรียกตัวเองว่า “ไทย” มีความใกล้เคียงกับวัฒนธรรมลาว โดยจิตร ภูมิศักดิ์ ได้วิเคราะห์ตัวบทโองการแข่งน้ำของไทยแล้ว พบว่า คำในภาษา สำเนียง สำนวน จังหวะ ถ้อยคำ การแต่งฉันทลักษณ์ การใช้เสียงต่ำ เสียงสูง และระบบความเชื่อใน โองการแข่งน้ำที่ใช้ในพิธีสาบานตนต่อพระพักตร์พระเจ้าแผ่นดิน ตามกฎมนเฑียรบาลมีความคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมลาว เนื่องจากการเคลื่อนย้ายถ่ายเทเข้ามาตั้งถิ่นฐานในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาของตระกูลไทย-ลาวบางกลุ่มมิได้มาตัวเปล่าแต่เปลี่ยน แต่มีสำเนียง ภาษา และระบบความเชื่อที่ปัจจุบันจัดเป็นวัฒนธรรมลาวติดตัวมาด้วย สิ่งเหล่านี้ได้หล่อหลอมด้วย

ระยะเวลายาวนานจนเกิดวรรณคดีชื่อ โองการแข่งน้ำ ซึ่งแม้จะมีการแก้ไขตัดแปลงแต่งเติมใหม่ แต่เค้าความตามเดิมเริ่มแรกยังเหลืออยู่ให้เห็นเป็นหลักฐานว่าอัตลักษณ์ความเป็นไทยของกลุ่มคนไทยกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยายังมีส่วนผสมของความเป็นลาวเอาไว้อยู่ เช่น โองการแข่งน้ำแต่งเป็นร้อยกับโคลงสลับกัน โดยร้อยเป็นกลอนคำคล้องจองแบบหนึ่งของกลุ่มคนตระกูลไทย-ลาวตั้งแต่ยุคศึกดาบรพท์ก่อนรับศาสนาจากชมพูทวีป เรียกกลอนร้อยหรือภาษาร้อยถือเป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์ของหมอผีหรือหมอขวัญ ส่วนโคลงเป็นกลอนคำซึ่งไม่เน้นสัมผัสคล้องจองแต่อาศัยจังหวะเสียงสูงเสียงต่ำเป็นหลัก พบร่องรอยอยู่ในคำพูดประจำวันของประชาชนตระกูลไทย-ลาวกลุ่มอีสาน ลื้อ และลาว หรือการขับเสภาที่เป็นที่นิยมของคนไทยภาคกลางที่มีรากมาจากภาษาลาว รวมทั้งเครื่องดนตรีไทยตระกูลปี่อย่างปี่พาทย์ใน โขน ละคร ลิเก ก็มีที่มาจากแคนของลาว เป็นต้น

อย่างไรก็ดี สุจิตต์ วงษ์เทศ (2549) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า คำว่า “ลาว” ในบันทึกประวัติศาสตร์สมัยอาณาจักรเงินยางในยุคแรก เริ่มนับตั้งแต่พุทธศักราช 1181 ลงมามีการเรียกชื่อกษัตริย์ด้วยคำว่า “ลาว” นำหน้าทุกพระองค์ นับจากลาวจก ลาวเก้าแก้ว ลาวเลา ลาวตัน เรื่อยมากกว่า 30 ลาว จึงเปลี่ยนมาใช้คำว่า “ขุน” นำหน้านามกษัตริย์ เช่น ขุนเงิน ขุนเจิง ขุนธรรม ขุนจำเมือง และขุนเจือง ในพงศาวดารล้านช้าง เรื่องขุนบรมราชาธิราช ได้อธิบายว่าในยุคแรกที่ขุนลอ โอรสขุนบูลมยกลงมาตั้งมั่นที่ดินแดนล้านช้างนั้นเรียกราชาหรือประมุขชมรมว่า “ขุน” และในหลาย ๆ ชมรมที่มีหลายขุนนั้น รวมกันเข้ามีขุนใหญ่ ผู้เป็นประมุขสูงสุดเรียกว่า “ขุนลาว” เรียกกษัตริย์ว่าขุนเช่นนี้ได้ 16 ชั่วรัชกาล จึงเปลี่ยนมาเรียก “ท้าว” เรียกท้าวได้ 6 ชั่วรัชกาลก็เปลี่ยนมาเป็นพญา ดังนั้นจึงพอสรุปได้ว่า ลาวมีความหมายในทางยกย่องถึงผู้เป็นนาย หรือผู้เป็นใหญ่มาก่อน ต่อมาภายหลังเมื่อมีคำว่าขุน ท้าว พญา เข้ามามีความหมายยิ่งใหญ่แทนคำว่า “ลาว” และได้รับความนิยมมากกว่า คำว่าลาวจึงค่อย ๆ สูญเสียความหมายอันสูงส่งไป และได้เลื่อนต่ำลงมาเป็นคำสรรพนามบุรุษที่สามมีค่าเท่ากับคำว่า “ท่าน” เท่านั้น เช่น ลาวว่าจึงได้ หมายความว่า ท่านว่าอย่างไร ในขณะที่กลุ่มคนกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจและมีความมั่นคงทางการเมืองขึ้นเรื่อย ๆ จนก้าวขึ้นสู่ความเป็นอาณาจักร คือ ราชอาณาจักรสยามแห่งกรุงศรีอยุธยา ได้พัฒนาคำว่า “ไท” หรือ “ไต” จนเป็น “ไทย” ผู้คนกลุ่มนี้ยืนยันความเป็นไทยในความหมายที่ยิ่งใหญ่ของตัวเอง และเริ่มเหยียดชื่อ “ลาว” ลงให้อยู่ในฐานะเบี้ยล่างที่ต้องพึ่งพิงชายทะเลของพวกไทย

หากพิจารณาจากหลักฐานต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์ข้างต้น เห็นได้ว่าในอดีตเมื่อหลายพันปีตระกูลไทย-ลาวเป็นชนกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่ในดินแดนแถบอุษาคเนย์ร่วมกับกลุ่มชนอื่น ๆ ที่มีความสัมพันธ์ทั้งทางสังคมและวัฒนธรรมกับกลุ่มคนชนเผ่าหลายชาติพันธุ์ทั้งภายในและภายนอก ได้แก่ ตระกูลมอญ-เขมร ตระกูลชวา-มลายู ตระกูลจีน-ทิเบต และตระกูลม้ง-เมี่ยน เป็นต้น กลุ่มคนเหล่านี้ผูกพันเป็นเครือญาติไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เช่น เครือญาติชาติพันธุ์ เครือญาติทางภาษา

เป็นต้น ยุคนั้นยังไม่มีพรมแดน “รัฐชาติ” อย่างในปัจจุบัน และยังไม่มีชื่อสมมติเรียกชื่อกลุ่มชนต่างๆอย่างทุกวันนี้ กลุ่มชนตระกูลไท-ลาวยังไม่มี การแบ่งแยกชนชาติไท/ไตและลาวออกจากกัน จนต่อมา มีการพัฒนาทางสังคมและการเมืองจึงมีการแบ่งแยกไท/ไตและลาวออกจากกัน

4.2 สมัยกรุงศรีอยุธยา

จากงานวิจัยของ อุบล ลิมสุวรรณ (2537, น. 30-37) พบว่า การแบ่งแยก “ความเป็นไทย” กับ “ความเป็นลาว” ในสมัยกรุงศรีอยุธยาปรากฏชัดเจนมากขึ้นกว่าสมัยสุโขทัย โดยผู้ที่อาศัยอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำปิง-ยม-น่าน ตอนบน และบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงจะถูกเรียกว่า “ลาว” และคนที่อาศัยอยู่แถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจและมีความมั่นคงทางการเมืองจนก้าวขึ้นสู่ความเป็นอาณาจักร คือ ราชอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาจะเรียกตนเองว่า “ไทย” ทักษะของผู้ปกครองไทยต่อคำว่า “ลาว” ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ผู้ปกครองไทยได้ให้ความหมายคำว่า “ลาว” ไว้สองแบบใหญ่ๆ คือ ความเป็นศัตรู และความเป็นมิตร โดยความหมายในด้านความเคียดแค้นและความเป็นศัตรูเกิดขึ้นจากการทำสงครามกันระหว่างกรุงศรีอยุธยากับล้านนาที่เกิดขึ้นอย่างยืดเยื้อยาวนาน โดยต่างฝ่ายต่างพยายามคุกคามดินแดนซึ่งกันและกัน การทำสงครามระหว่างกันทำให้ผู้ปกครองไทยและผู้คนในสมัยอยุธยามีทักษะที่เคียดแค้นและเป็นศัตรูกับล้านนา โดยเรียกล้านนาว่า “ลาว” ในเชิงดูถูกเหยียดหยามความเป็นลาวของล้านนา ดังปรากฏในโคลงกลอนขวนพ่ายที่กล่าวถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถยกทัพไปต่อสู้กับกองทัพล้านนาความว่า

“แต่นั้นลาวขี้บอบ	ใจเจ็บอยู่นา
ทำชื่อใดดูเหลือ	หลากถ้อย
กรุงลาวอำนาจน้ำ	ใจโจรก่อนนา
เคยเบียด บิดรองค้	อวดรู้”

(อ้างจาก อุบล ลิมสุวรรณ, 2537, น. 32)

นอกจากนี้ ในวรรณกรรมเรื่อง “พระลอ” ในบทร่ายสรรเสริญพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา ก็ได้แสดงความเหนื่อว่าลาว ความว่า

“...ศรีสิทธิฤทธิไชย ไกรกรุงอคูงเดชฟุ้งฟ้า หล้าร้ว กล้ามหิมา รธา อานภาพ
ปราบทุกทิศ ฤทธิ รุกราน ผลิตยพระนคร รอนลาวกาว ดาวตัดหัว ตัวกลิ้งกลาด

คายน พ่ายข้างยวนแพ้วพ่าย พ่ายข้างลาวประไลย พ่ายข้างไทยไชยยศร์สิ้นยัง
ประเทศพิศาล ตำราญราษฎรสัมฤทธิ์...” (อ้างจาก อุบล ลิมสุวรรณ, 2537, น. 32)

สำหรับความหมายด้านเป็นมิตรในสมัยกรุงศรีอยุธยา ผู้ปกครองไทยมีความสัมพันธ์ที่ดีกับลาวล้านช้าง โดยใช้วิธีผูกสัมพันธ์หรืออ้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติเพื่อไม่รุกรานกัน หลักฐานที่ปรากฏ ได้แก่ พระราชสาส์นระหว่างกรุงศรีอยุธยากับล้านช้างในสมัยพระเจ้าอู่ทองกับพระเจ้าฟ้ารุ่งที่แสดงถึงความเป็นไมตรีและเครือญาติของทั้งสองแคว้น ความว่า “...เราหากเป็นที่น้องกันมาแต่ขุนบรมโน้นเหมือนกัน เจ้าอยากได้บ้านได้เมือง ให้เอาแต่เขตแดนคงสามเส้า ไปจดภูพระยาพ่อ...” (อ้างจาก อุบล ลิมสุวรรณ, 2537, น. 33) หรือต่อมาในรัชสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งกรุงศรีสัตนาคนหุตล้านช้าง (พุทธศักราช 2091-2114) ได้ร่วมมือกับสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยาทำสงครามกับพม่าหลายครั้งจนกลายเป็นความสัมพันธ์อันดีต่อกัน อย่างไรก็ดี สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิก็ยังทรงเห็นว่าพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชเป็นเพียงกษัตริย์ลาวที่ด้อยกว่าไทยอยู่ดี เห็นได้จากพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชได้มีพระราชสาส์นถวายสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิ เพื่อขอพระราชทานพระเทพกษัตริ์พระราชธิดาในสมเด็จพระศรีสุริโยทัยไปเป็นพระมเหสี ทางอยุธยาได้ส่งพระแก้วฟ้าซึ่งเป็นพระราชธิดาที่เกิดจากพระสนมไปแทน นอกจากนี้ หลักฐานที่สร้างความหมายถึงความสัมพันธ์อันดีระหว่างไทยกับลาวในสมัยอยุธยาที่ถูกอ้างอิงกันมากในปัจจุบัน คือ พระธาตุเจดีย์ศรีสองรัก ซึ่งเป็นอนุสรณ์สักขีพยานที่ร่วมกันสร้างขึ้นเพื่อเป็นการทำสัญญาพระราชไมตรีและเป็นหลักแบ่งเขตระหว่างกรุงศรีอยุธยากับพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งกรุงศรีสัตนาคนหุต ล้านช้างเวียงจันทน์ ปัจจุบันตั้งอยู่ที่อำเภอคำชะอี จังหวัดเลย

อย่างไรก็ดี ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยาตอนปลายกับล้านช้างได้ห่างเหินกันออกไปในระยะเวลาต่อมา เนื่องจากปัญหาภายในทั้งของกรุงศรีอยุธยาและล้านช้าง อาณาจักรล้านช้างอ่อนกำลังลงและแตกแยกออกเป็นอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบาง อาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ และ อาณาจักรนครจำปาสัก ในปีพุทธศักราช 2241 ส่วนกรุงศรีอยุธยาก็อ่อนแอและเสียแก่พม่าในปีพุทธศักราช 2310

จากที่กล่าวมาข้างต้น เห็นได้ว่าสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นจุดเริ่มต้นในการแบ่งแยกความหมาย “ลาว” กับ “ไทย” ออกจากกันค่อนข้างชัดเจน โดยกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาจักรอยุธยาถูกเรียกว่า “ไทย” และกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาจักรล้านนาและล้านช้างถูกเรียกว่า “ลาว” สำหรับความหมายว่าด้วย “ความเป็นลาว” ที่ถูกไทยสร้างขึ้นในยุคนี้ แม้จะมีนิยามของ “ความเป็นบ้านพี่เมืองน้อง” แต่ลักษณะความเป็นพี่น้องที่เกิดขึ้นมีทั้งด้านรักและด้านเกลียด (love-hate relations) โดยไทยกำหนดให้ตนเองเหนือกว่า “ความเป็นลาว”

4.3 สมัยอาณาจักรล้านช้างตกเป็นเมืองขึ้นของไทย (สมัยกรุงธนบุรี-รัชกาลที่ 4)

ในสมัยอยุธยา อาณาจักรล้านช้างกับอาณาจักรอยุธยาถือว่ามีความสัมพันธ์ที่ไม่แตกต่างกันมากนัก ความสัมพันธ์มีทั้งการทำสงครามกัน ร่วมมือกัน ดองญาติกัน และบางช่วงก็ห่างเหินกัน ทำให้ความหมายว่าด้วย “ลาว” มีอย่างหลากหลาย แต่เมื่อเข้าสู่ยุคกรุงธนบุรี อาณาจักรล้านช้างที่แตกออกเป็นสามฝ่ายได้ถูกพระเจ้ากรุงธนบุรีรวบรวมเข้าเป็นเมืองขึ้นของกรุงเทพฯ ทั้งหมด ดังนั้นทัศนะส่วนใหญ่ของไทยที่มีต่อ “ลาว” ในยุคสมัยกรุงธนบุรีจนถึงรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงมักมองว่า “ลาวต่ำด้อยกว่าไทย” และ “ลาวเป็นข้าไทย” อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างไทยกับลาวยังมีปรากฏให้เห็นในช่วงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 เนื่องจากเจ้านายลาวในกรุงเทพฯ มีสายสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์ไทย ลาวจึงได้รับการยกย่องว่า “เป็นญาติที่ใกล้ชิดกับไทย” ด้วย จนกระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์ ไทยจึงได้สร้างความหมายให้ลาวเป็นศัตรูที่เลื่องไม่เชื่องและกดทับให้ “ความเป็นลาว” อยู่ในฐานะที่ต่ำด้อยกว่าไทย ดังนั้น การเมืองในราชสำนักไทยช่วงต้นรัตนโกสินทร์จึงเป็นตัวแปรสำคัญในการสร้างความหมายให้กับ “ความเป็นลาว” ในสังคมไทย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.3.1 สมัยกรุงธนบุรี

การทำสงครามระหว่างไทยกับลาวในสมัยธนบุรี ในปีพุทธศักราช 2322 ไทยเป็นฝ่ายชนะเวียงจันทน์และจำปาสัก ส่วนหลวงพระบางก็ยอมอ่อนน้อมต่อไทย อาณาจักรลาวทั้งสามจึงเป็นเมืองขึ้นของไทย ทำให้ความหมายคำว่า “ลาว” ในสายตาผู้ปกครองไทยมองว่า “ไทย” มีอำนาจเหนือ “ลาว” และลาวเป็นประเทศราชของไทย การเขียนประวัติศาสตร์ให้กับสมัยกรุงธนบุรีหลังเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าเมื่อปีพุทธศักราช 2310 พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ได้สร้างความหมายเกี่ยวกับคำว่า “ลาว” ว่ากรุงธนบุรีมีอำนาจเหนือกว่า “ลาวล้านนา” และเป็นศัตรูกับ “ลาวล้านช้าง” เพราะล้านช้างไม่ยอมรับอำนาจเหนือกว่าของธนบุรีจึงนำไปสู่การทำสงครามระหว่างธนบุรีกับเมืองจำปาสักในปีพุทธศักราช 2319 และทำสงครามกับเมืองเวียงจันทน์ในปีพุทธศักราช 2321 โดยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ซึ่งต่อมาก็คือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 เป็นแม่ทัพพร้อมด้วยเจ้าพระยาสุรสีห์ (พระอนุชารัชกาลที่ 1) ยกทัพไปตีเมืองเวียงจันทน์จนสำเร็จ และได้อัญเชิญพระแก้วมรกตและพระบางลงมาที่ธนบุรี ทำให้ดินแดนอีสานทั้งหมดและลาวทั้ง 3 แคว้น คือ หลวงพระบาง เวียงจันทน์ และจำปาสักตกอยู่ในขอบเขตอิทธิพลของกรุงธนบุรี พร้อมกับมีการกวาดต้อนครัวลาวเมืองเวียงจันทน์

ลงไปไว้ที่เมืองสระบุรีเป็นจำนวนหลายหมื่น อีกส่วนให้ไปอยู่ลพบุรี จันทบุรี ในส่วนของครัวลาว ทรงดำ หรือลาวโง่งให้ไปอยู่ที่เพชรบุรี สุพรรณบุรี และราชบุรี (บังอร ปิยะพันธุ์, 2541)

4.3.2 สมัยรัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 4 (ปีพุทธศักราช 2325-2410)

แม้ว่าลาวเป็นประเทศราชของไทยในสมัยกรุงธนบุรีเรื่อยมาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 แต่สัมพันธภาพไทย-ลาวในสมัยรัชกาลที่ 1 ก่อนข้างดี เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อครั้งดำรงพระยศสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก กับสมเด็จพระอนุชาธิราชสมเด็จพระบรมราชวังบวรสุทธินาถ เมื่อครั้งดำรงพระยศสมเด็จพระยาสุรสีห์ในสมัยกรุงธนบุรี ได้สร้างสายสัมพันธ์ทางเครือญาติกับเจ้าผู้ครองนครล้านนาและล้านช้าง ดังปรากฏในพงศาวดาร โยนกว่าเจ้าพระยาสุรสีห์ได้ผู้ขอนางศรีหรือโนชาพระธิดาของเจ้าฟ้าชายแก้วแห่งล้านนามาเป็นคู่ครอง ส่วนพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ตอนที่แม่ทัพยกไปตีเมืองเวียงจันทน์ในปีพุทธศักราช 2321 พระองค์ไปมีความสัมพันธ์กับหญิงชาวเมืองเวียงจันทน์ลาวล้านช้างชื่อ “แวน” ต่อมาเมื่อขึ้นครองราชย์พระองค์ได้นำนางมาเป็นข้ารับใช้และเป็นทีโปรดปรานอย่างมาก (อุบล ลิมสุวรรณ, 2537, น. 44-46)

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 แห่งราชวงศ์จักรี ทรงเน้นการสร้างสัมพันธ์อันดีระหว่างกรุงเทพฯ กับล้านช้างขึ้นใหม่ ด้วยสาเหตุประการหนึ่ง คือ การสร้างรากฐานความมั่นคงของกรุงเทพฯ เนื่องจากกรุงเทพฯ ต้องทำสงครามติดพันกับพม่า ดังนั้นการสร้างสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกับเมืองเวียงจันทน์ย่อมช่วยลดปัญหาการทำสงครามรอบด้าน โดยเฉพาะการบุกโจมตีจากเวียดนาม การสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับลาวล้านช้างจึงเป็นกลยุทธ์ทางการเมืองเพื่อให้ลาวหันมานิยมและจงรักภักดีต่อกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงดำเนินนโยบายสร้างสายสัมพันธ์ทางเครือญาติกับเจ้าผู้ครองนครล้านช้างเวียงจันทน์ให้แน่นแฟ้น โดยทรงขอเจ้านางทองสุกพระธิดาของเจ้าอินทวงศ์เจ้าเมืองเวียงจันทน์มาเป็นพระสนม ต่อมาเจ้านางทองสุกได้ประสูติพระธิดาทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้าจันทบุรี” ซึ่งต่อมาก็คือสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี พระมเหสีในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 (อุบล ลิมสุวรรณ, 2537, น. 46-54) สัมพันธภาพทางเครือญาติที่อยู่ภายใต้การปกครองระหว่างพระมหากษัตริย์ไทยกับเจ้านายลาวเชื้อสายเวียงจันทน์ ทำให้ทัศนคติของผู้ปกครองไทยที่มีต่อลาวในช่วงนี้เป็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด จนเจ้านายลาวที่มีเชื้อสายลาวในราชวงศ์จักรีมีบทบาทและอำนาจในราชสำนักที่กรุงเทพฯ อย่างมาก

หรือที่รู้จักกันว่าเป็นเจ้านายลาวในราชสกุล “วงศ์เวียงจันทน์” ซึ่งมีการจัดสร้างวังให้พำนักอยู่ที่ “วังบางยี่ขัน” (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2549, น. 422-433)

อย่างไรก็ดี นอกจากการรับรู้ความหมายของความเป็นลาวในฐานะสายสัมพันธ์ทางเครือญาติในราชสกุลสมัยรัชกาลที่ 1 และ 2 แห่งราชวงศ์จักรี แล้ว ความหมายที่ถูกประกอบสร้างขึ้นผ่านพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับต่าง ๆ ได้ให้ความหมายต่อคำว่า “ลาว” ในลักษณะอื่นๆ อีกด้วย เช่น “ความไม่น่าไว้วางใจ” ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 ฉบับสมเด็จพระยาบรมราชานุภาพที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้มีพระบรมราชโองการให้หลวงทรงพลราบเจ้ากรมเกราะทองนำศุภอักษรขึ้นไปถึงเจ้านครล้านช้างเวียงจันทน์และพระบรมราชา ความว่า

“...มีผู้ฟ้องว่าเป็นกบฏแต่ไม่ทรงเชื่อเอาใจทย์จำไว้ ครั้นจะนิ่งเสียไม่ว่ากล่าวก็เป็นราชการแผ่นดินสำคัญอยู่ ถ้าเจ้านครล้านช้างและพระบรมราชาเชื้อสัสต์ต่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้วก็ให้ลงมาฝ่าฝืนความโดยเร็ว ถ้าคิดประทุษร้ายจริงแล้ว ก็ให้ตกแต่งบ้านเมืองไว้รับกองทัพเถิด...” (อ้างจาก อุบล ลิมสุวรรณ, 2537, น. 51)

สำหรับในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 แม้พบว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีความสนิทสนมกับเจ้านวงศ์แห่งกรุงเวียงจันทน์ แต่ในส่วนลึกทรงระแวงและไม่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยในความจงรักภักดีของลาวที่มีต่อกรุงเทพฯ เห็นได้จากทรงโปรดฯ ให้เมืองนครราชสีมาช่วยกวาดขันควบคุมหัวเมืองลาวอย่างใกล้ชิดเพื่อเป็นการถ่วงดุลย์อำนาจของเจ้านวงศ์และควบคุมหัวเมืองลาวไม่ให้แข็งเกร่งเกินไป หรือเหตุการณ์ที่พระยาพรหมภักดี ยกกระบัตรเมืองนครราชสีมาบุกเข้าปล้นเมืองจำปาสัก เจ้านวงศ์ได้ควบคุมตัวพระยาพรหมภักดีมากรุงเทพฯ เพื่อพิจารณาโทษ ปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชทานอภัยโทษและโปรดแต่งตั้งให้พระยาพรหมภักดีเป็นเจ้าเมืองนครราชสีมา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าหากเกิดกรณีพิพาทขึ้นระหว่างฝ่ายปกครองไทยกับฝ่ายลาว ผู้ปกครองไทยได้เข้าข้างฝ่ายเดียวกันมากกว่าลาว ด้วยเหตุนี้บรรดาหัวเมืองลาวทั้งหลายจึงเริ่มเอาใจออกห่างและหันไปฝักใฝ่เมืองเวียงจันทน์คู่แข่งที่สำคัญของเมืองนครราชสีมามากขึ้นเรื่อยๆ ส่งผลสู่การก่อการกบฏของเจ้านวงศ์แห่งเวียงจันทน์ปีพุทธศักราช 2369 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเหตุให้ทัศนคติของผู้ปกครองไทยที่มีต่อลาวได้ปรับเปลี่ยนไปสู่ความเกลียดชังและการเป็นศัตรูมากขึ้น (อุบล ลิมสุวรรณ, 2537, น. 54-57)

สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 หลังจากที่เจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ได้ลุกขึ้นสู้เพื่อประกาศอิสรภาพต่อกรุงเทพฯ ในปีพุทธศักราช 2369 และจบลงด้วยความพ่ายแพ้ของลาว เมืองเวียงจันทน์ถูกเผาทำลายทิ้งเป็นเมืองร้าง ผลจากสงครามครั้งนี้ทำให้ทัศนคติของผู้ปกครองไทยที่มีต่อ “ลาว” ได้เปลี่ยนเป็น “ความชิงชัง” “การดูถูกและเหยียดหยาม” ฝ่ายลาวมากยิ่งขึ้น โดยบันทึกประวัติศาสตร์ต่างๆของชนชั้นปกครองไทยได้สร้างความหมายให้ลาวเป็น ผู้คิดคดทรยศและเป็นกบฏต่อไทย ส่วนกองทัพกรุงเทพฯได้ถูกให้ความหมายว่ามีความเก่งกล้าในทางการรบโดยสามารถยึดเวียงจันทน์และเผาทำลายเมืองจนกลายเป็นเมืองร้าง ดังปรากฏในคำกลอนเอกสารพื้นเวียงตอนหนึ่งว่า “...ตั้งแต่เวียงจันทน์แตก เมืองละครสูญเปล่า มีแต่หมาเห่าฮ้องหาเจ้าทั่วเมือง หันแล้ว...” (อ้างจาก อุบล ลิมสุวรรณ, 2537, น. 57) ความชิงชังและดูถูกลาวจากผู้ปกครองไทยในสมัยรัชกาลที่ 3 ทำให้ราชสกุลเชื้อสาย “วงศ์เวียงจันทน์” ในราชสำนักกรุงเทพฯที่เคยมีอิทธิพลในรัชกาลที่ 1 และ 2 ต่างหมดวาสนาลงไป ซึ่งความรู้สึกนี้ได้มีเพิ่มขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 โดยทัศนคติที่มีต่อคำว่า “ลาว” ได้ถูกปรับเปลี่ยนให้ลาวอยู่ในฐานะที่เป็นเพียง “ข้า” ส่วนไทยอยู่ในฐานะของ “เจ้านาย” ที่มีความเหนือกว่าลาวในทุกๆด้าน (อุบล ลิมสุวรรณ, 2537, น. 57-63)

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 อุบล ลิมสุวรรณ (2537, น. 64-73) พบว่า การให้ความหมายคำว่า “ลาว” เป็นไปในลักษณะที่ลาวเป็นพลเมืองชั้นรอง หรือเป็น “ข้า” ของไทยอย่างชัดเจน ดังปรากฏในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 ความว่า “...การบัดนี้เห็นแปลกไปนัก ชาวไทยทั้งปวงละทิ้งการละเล่นสำหรับเมืองตัว...ทรงพระราชดำริเห็นว่าไม่สมควรที่การเล่นอย่างลาวจะมาเป็นพื้นเมืองไทย ลาวแคนเป็นข้าของไทยๆไม่เคยเป็นข้าลาวจะเอาอย่างลาวมาเป็นพื้นเมืองไทยไม่สมควร...” (อ้างจาก อุบล ลิมสุวรรณ, 2537, น. 66) คำว่า “ลาว” จึงได้ถูกขีดเส้นแบ่งไว้ให้อยู่ในสถานะต่ำกว่าไทย และสมควรแก่การดูถูกเหยียดหยามในทุกๆทางรวมทั้งในด้านศิลปะและวัฒนธรรมที่เป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างหมู่คนไทยกับคนลาว ก็ได้ถูกผู้ปกครองไทยพยายามสร้างความหมายในทางลบ หรือความต่ำต้อยเอาไว้ แม้แต่พระพุทธรูปลาวก็ถูกสร้างความหมายว่า “งาม” ผู้พระพุทธรูปไทยไม่ได้และยังเป็นสิ่งที่น่าภัยพิบัติมาให้บ้านเมืองด้วย ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตน โกสินทร์รัชกาลที่ 4 ที่บรรดาเสนาบดีและขุนนางทั้งหลายได้เข้าชื่อกันทำเรื่องทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นว่าการพระราชทานพระพุทธรูปลาว คือ พระเสริม พระไสย พระสุก และพระแทรกคำ กลับไปยังเมืองลาวเพราะพระพุทธรูปเหล่านี้นำมาซึ่งภัยพิบัติแก่บ้านเมือง เช่น ฝนแล้งและความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจ อีกทั้งเป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ไม่คู่ควรแก่พระบารมี นอกจากความรังเกียจในความด้อยกว่าของผู้คนและพระพุทธรูปแล้ว

การละเล่นของลาวยังถูกสร้างความหมายในเชิงคุณนำมาซึ่งความโศคร้าย และไม่คู่ควรที่จะเล่นในบ้านเมืองไทย ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความว่า

“...เมืองที่เล่นลาวแคนมาก เมื่อฤดูฝนๆก็น้อยทำนาก็เสียไม่มองงามทำขึ้นได้บ้าง เมื่อปลายฝน น้ำป่ากระโชกมาก็เสียหายหมด เพราะฉะนั้นทรงพระราชวิตกอยู่... ใ้หังค การเล่นลาวแคนเสียอย่าหามาดูแล อย่าให้เล่นเองเลย ลองดูสักปีหนึ่งสองปีดูฟ้า ฝนจะงามไม่งามอย่างไรต่อไปข้างหน้าประกาศอันนี้ ถ้ามีฟิงยังขึ้นเล่นลาวแคนอยู่ จะให้เรียกภาษีให้แรงใครเล่นที่ไหนจะให้เรียกแต่เจ้าของที่แลผู้เล่น ถ้าลักเล่นจะต้องจับปรับให้เสียภาษีสองต่อสามต่อ...” (อ้างจาก อุบล ลิมสุวรรณ, 2537, น. 71)

เหตุผลประการหนึ่งของการสร้างความหมายลาวด้านลบในสมัยพระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นเป็นเหตุผลทางการเมือง เนื่องจากในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์องค์ที่สอง ได้ใช้ลาวเป็นเครื่องมือในการสร้างฐานอำนาจทางการเมือง พระองค์ทรงโปรดปรานและมีพระปรีชาในเครื่องดนตรีลาวและการแ่วลาว (กลอนลำ) ทรงแคน ทรงประพันธ์บทพระราชนิพนธ์ภาษาลาวคือ “บทแ่วนิทานนายสอน” ทรงรับหญิงชาวลาวจากนครราชสีมาชื่อว่าซ้อยเป็นมเหสี จนผูกมัดใจชาวลาวจำนวนมาก ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงระแวงถึงพระราชอำนาจและอิทธิพลของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวในการรวบรวมและร่วมมือกับราชวงศ์เชื้อสายลาวแย่งชิงราชสมบัติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงต่อต้านการเล่นแ่วลาว การเล่นเครื่องดนตรีลาว และวัฒนธรรมอื่นๆของลาวด้วยการสร้างความหมายด้านลบ และสร้างเส้นแบ่งให้ลาวอยู่ต่ำกว่าไทยในเชิงคุณถูกเหยียดหยาม “ความเป็นไทย” กับ “ความเป็นลาว” จึงถูกแบ่งแยกออกจากกันมากขึ้น และถึงขั้นสร้างความแตกต่างระหว่างชนสองกลุ่มโดยถือว่า “ลาว” กับ “ไทย” เป็นคนละกลุ่ม นอกจากนี้ยังถือว่า “ไทย” เป็นผู้ปกครองหรือ “เจ้านาย” ของลาวอีกด้วย

สำหรับความสัมพันธ์ในระดับชาวบ้านนั้น พบว่าคนไทยกับคนลาวมีความสัมพันธ์ฉันท์มิตรและอยู่ร่วมกันได้อย่างธรรมดาสามัญมาตั้งแต่อดีต เห็นได้จากประเพณีวัฒนธรรมการละเล่นต่างๆมีการสังสรรค์ร่วมกันอยู่หลายอย่างตามจุดต่างๆที่มีคนลาวมาอาศัยอยู่ ดังปรากฏในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 ความว่า

“...การบัดนี้เห็นแปลกไปนัก ชาวไทยทั้งปวง ละทิ้งการละเล่นสำหรับเมืองตัว คือปีพาทย์มะโหรีเสภาครึ่งท่อน ปรบไ้ สักกระวา เพลงไ้ป่า เกี่ยวข้าว และละคร ร้องเสียมด พวกกันเล่นแต่ลาวแคนไปทุกหนทุกแห่งทุกตำบล ทั้งผู้ชาย ผู้หญิง จน ท่านที่มีปีพาทย์มะโหรีไม่มีผู้ใดหา ต้องบอกขายเครื่อง ปีพาทย์ เครื่องมะโหรี ในที่มีงานโกนจุก บวชนาคก็หาลาวแคนเล่นเสียมดทุกแห่ง ...” (อ้างจาก อุบล ลืมสุวรรณ, 2537, น. 70)

จากประชุมประกาศข้างต้น เห็นได้ว่าสำนักแม่เราแบ่งเขา หรือแบ่งไทยแบ่งลาวในกลุ่มผู้ปกครองไทย เกิดจากการเอาผลประโยชน์ทางการเมืองของกลุ่มผู้ปกครองมาเป็นตัวกำหนด ทำที่ต่อ “ความเป็นลาว” โดยราชสำนักไทยส่วนใหญ่มีแนวโน้มสร้าง ความหมายให้ “ไทยอยู่เหนือลาว” แต่สำหรับในระดับของชาวบ้านธรรมดา ทำที่ของชาวบ้านไทยมีต่อ “ความเป็นลาว” กลับเป็นลักษณะของการเชื่อมต่อกันในมิติทางด้านวัฒนธรรม โดยไม่ได้รู้สึกรังเกียจ “ความเป็นลาว” เหมือนอย่างในราชสำนักไทยอันจะเห็นได้จากชาวบ้านของไทยมีความสนุกสนานไปกับการละเล่นดนตรีของลาวที่มีอยู่แพร่หลายทั่วไปในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน

4.4 สมัยการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศส (รัชกาลที่ 5 - ก่อนยุคสงครามเย็น)

รอยแตกหักทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญอีกช่วงหนึ่งของการประกอบสร้างความหมายว่าด้วย “ความเป็นลาว” คือ ในยุคการเข้ามาคุกคามของจักรวรรดินิยมฝรั่งเศสในดินแดนแถบอินโดจีน จนทำให้ดินแดนแถบนี้ต้องเปลี่ยนสภาพจากรัฐจารีตมาสู่รัฐสมัยใหม่ที่มีเส้นแบ่งพรมแดนที่ชัดเจน และทำให้คนลาวที่อาศัยอยู่สองฝั่งโขงต้องถูกแบ่งแยกตามเส้นแบ่งพรมแดนใหม่ที่เกิดขึ้น โดยคนลาวที่อยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงคือ “คนลาว” และคนลาวที่อยู่ฝั่งขวาแม่น้ำโขงหรือหรือบริเวณภาคอีสานในปัจจุบันคือ “คนไทย” การแบ่งเขา-แบ่งเราระหว่างไทยกับลาวตามภูมิรัฐศาสตร์ได้ถือกำเนิดขึ้นเป็นครั้งแรกในยุคนี้ โดยคนลาวอีสานถูกพยายามทำให้มีสำนึกร่วมว่าเป็นส่วนหนึ่งของ “ชนชาติไทย” และลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงคือ “ความเป็นอื่น”

4.4.1 สมัยรัชกาลที่ 5 - รัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ความหมายต่อคำว่าลาวของผู้ปกครองไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ในช่วงก่อนเกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ผู้ปกครองไทยยังคงมองว่าคนลาวอยู่ภายใต้การปกครองของกรุงเทพฯ ในฐานะประเทศราช และมีการขีดเส้นแบ่งระหว่างไทยกับลาว

ค่อนข้างมาก โดยผู้ปกครองไทยส่วนกลางยังเรียกชื่อมณฑลในภาคอีสานและภาคเหนือว่า “ลาว” เช่น มณฑลลาวพวน มณฑลลาวกาว มณฑลลาวเฉียง และมณฑลลาวกลาง เป็นต้น การตั้งชื่อมณฑลดังกล่าวเพื่อสอดคล้องกับชื่อท้องถิ่นโดยมีคำว่า “ลาว” ทุกมณฑลเพื่อให้เห็นความแตกต่างระหว่างไทยกับลาว (อุบล ลีมสุวรรณ, 2537, น. 90) แต่ต่อมาเมื่อจักรวรรดินิยมฝรั่งเศสได้เข้าคุกคามดินแดนอินโดจีน และเกิดเหตุการณ์ ร.ศ. 112 ที่ฝรั่งเศสบีบบังคับให้ไทยต้องยอมมอบลาวให้เป็นประเทศในอารักขาของฝรั่งเศสอีกประเทศหนึ่งจนนำไปสู่การแบ่งแยกดินแดนลาวฝั่งซ้ายและขวามแม่น้ำโขงขึ้น ไทยกับฝรั่งเศสได้กำหนดเส้นแบ่งเขตแดนไทยกับลาวที่ชัดเจนเป็นครั้งแรกในรูปแบบของรัฐสมัยใหม่ที่ต้องกำหนดเส้นแบ่งเขตแดนอย่างชัดเจน การสร้างแผนที่สมัยใหม่ส่งผลให้คนลาวที่อาศัยอยู่ในภาคอีสานของไทยต้องกลายเป็นประชาชนของประเทศไทย โดยที่สำนักชาติพันธุ์นั้นยังเป็นลาว (กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม, 2547, น. 330-517; สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2549; อมรา พงศาพิชญ์, 2549, น. 154-161) ด้วยเหตุนี้การสร้างความเป็นปึกแผ่นของราชอาณาจักรไทยจึงเป็นสิ่งจำเป็นเร่งด่วนอย่างยิ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงปฏิรูปการบริหารงานแผ่นดินในปีพุทธศักราช 2435 โดยสาเหตุส่วนหนึ่งก็เพื่อสร้างสำนักความเป็นคนไทยให้เกิดขึ้นกับคนชนชาติต่าง ๆ ในราชอาณาจักรไทยซึ่งมีชนชาติไทยเป็นใหญ่เหนือชนชาติอื่น (สายชล สัตยานุรักษ์, 2546)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มปรับเปลี่ยนท่าทีต่อคำว่า “ลาว” ให้กลายเป็นพวกเดียวกันกับคนไทยมากขึ้น พระองค์ทรงปฏิรูปการบริหารราชการส่วนภูมิภาคขึ้นใหม่โดยเฉพาะดินแดนอีสานและลาวในปัจจุบัน เนื่องจากพระองค์ทรงเกรงว่าหากเรียกเขตหรือมณฑลที่เป็นหัวเมืองประเทศราชของไทยโดยมีชื่อลาวอยู่ด้วย เช่น หัวเมืองลาวกาว หัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ และหัวเมืองลาวฝ่ายกลาง อาจจะเป็นเหตุให้ฝรั่งเศสอ้างเอาดินแดนเหล่านี้ได้ ดังนั้นหลังจากไทยเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศสในปีพุทธศักราช 2436 พระองค์จึงได้ให้ตัดคำว่าลาวออกเพื่อรักษาฝั่งขวาของแม่น้ำโขงให้ยังอยู่ในพระราชอาณาจักรสยาม เช่น การเปลี่ยนชื่อจากมณฑลลาวกาวเป็นมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ มณฑลลาวพวนเป็นมณฑลอุดร มณฑลลาวกลางเป็นมณฑลนครราชสีมา เป็นต้น (เดิม วิภาคย์พจนกิจ, 2546; สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, 2541)

หลังจากนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้มีการปฏิรูปการศึกษาโดยมีการจัดการศึกษาตามหัวเมืองต่างๆ จัดตั้งโรงเรียนตามวัด จัดส่งพระภิกษุสามเณรเข้ามาเรียนในกรุงเทพฯ เพื่อจะได้กลับไปเป็นครูสอนภาษาไทย และโปรดฯ ให้ยกเลิกภาษาท้องถิ่นโดยประชาชนในราชอาณาจักรไทยต้องเรียนหนังสือไทยและใช้ภาษาไทยเป็นภาษาราชการทั่วประเทศ (กิติรัตน์ สีหพันธ์, 2533; วารุณี โอสธามย์ และคณะ, 2544) รวมทั้งการประกาศให้พลเมืองที่

อาศัยอยู่ในเขตแดนพระราชอาณาจักรไทยระบุสัญชาติในสำมะโนครัวว่า “ไทย” ดังมีข้อความในพระราชโองการตอนหนึ่งว่า

“แต่นี้สืบไป ให้เจ้าหน้าที่แต่ละแผนกทุกหัวเมืองใหญ่่น้อยในมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อจะมีการสำรวจสำมะโนครัว หรือหากว่ามีราษฎรมาติดต่อที่จะต้องใช้แบบพิมพ์ของทางราชการ ให้ปฏิบัติใหม่โดยลงในช่องสัญชาตินั้นว่า ชาตินไทย บังคับสยาม ทั้งหมด ห้ามมิให้ลงหรือเขียนในช่องสัญชาติว่า ชาตินลาว ชาตินเขมร ส่วย ผู้ไทย ฯลฯ ดังที่ได้ปฏิบัติมาแต่ก่อนเป็นอันขาด” (อ้างจาก สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2549, น. 70)

ดังนั้น คนในภาคเหนือและภาคอีสานที่ถูกเรียกว่า “ลาว” จึงได้ถูกแปลงสัญชาติให้กลายเป็น “ไทย” การกระทำเช่นนี้เป็นการปรับเปลี่ยนท่าที และสร้างทัศนคติใหม่ให้เกิดขึ้นกับผู้ที่ถูกเรียกว่า “ลาว” ในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทยและผู้คนในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาให้มีสำนึกแห่งความเป็นกลุ่มชนเดียวกันที่เรียกว่า “ชนชาติไทย” และส่งผลให้คนลาวที่อยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงกลายเป็น “ลาว” (อุบล ลิมสุวรรณ, 2537, น. 98)

เห็นได้ว่า การปฏิรูปการบริหารงานแผ่นดินในสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นเกิดจากเหตุผลทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกราชอาณาจักรไทย โดยสิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของผู้ปกครองไทยที่มีต่อ “ลาว” นั้นเกิดจากความจำเป็นทางการเมืองของไทยที่ต้องการจำกัดอิทธิพลของชาวตะวันตกออกไป และต้องพยายามดึงให้คนลาวในฝั่งขวาแม่น้ำโขงซึ่งอยู่ภาคอีสานกลายเป็น “ไทย” เพื่อความมั่นคงของราชอาณาจักรไทยหลังเกิดการแบ่งแยกพรมแดนเป็นรัฐสมัยใหม่

อย่างไรก็ดี งานวิจัยของ อุบล ลิมสุวรรณ (2537, น. 99-102) พบว่า ภาคปฏิบัติการการรวมหัวเมืองอีสานและหัวเมืองเหนือมาเป็นดินแดนของไทยเพื่อผลทางการเมืองการปกครองดังกล่าว มีอาจขัดความรู้สึกของความแตกต่างทางสังคมระหว่าง “คนลาว” ภาคอีสานและภาคเหนือกับ “คนไทย” ในหมู่ผู้ปกครองไทยภาคกลางได้ ความรู้สึกเหนือกว่า และการเหยียดความเป็นลาวว่าเป็นคนละพวกยังคงดำเนินต่อไป แม้กระทั่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงดำรัสเรียกผู้คนทางภาคอีสานหลังการปฏิรูปประเทศว่า “ลาว” เช่นเดิม และด้วยความหมายที่ไม่ต่างไปจากเดิม ดังพระราชหัตถเลขาพระราชทานเจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์เกี่ยวกับการจัดการในภาคอีสาน ความว่า “...ฉันนึกไปมีความรังเกียจเกิดขึ้นอย่างหนึ่ง ในเรื่องที่จะให้พวกลาวเป็นทหารไปตั้งเมืองเหมือนอย่างมณฑลขึ้นในนั้น...พวกลาวมันถือว่าต่างชาติกับเรา จะซื้อตรงต่อ

เราภา...” (อ้างจาก อุบล ลีมสุวรรณ, 2537, น. 101) และพระราชกระแสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพ หลังจากที่กรมหลวงดำรงราชานุภาพทรงเสนอให้นักเรียนของกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมปราบพวกผู้วิเศษที่มณฑลอุดรความว่า “...ตามสำเนาโทรเลขที่ส่งมานั้นได้อ่านตลอดแล้วเป็นการดี แต่นักเรียนมันก็ลาวเหมือนกัน อาไศรยตัวผู้ยู่ก่าผู้ข่มเหงเปน ประมาณ...” (อ้างจาก อุบล ลีมสุวรรณ, 2537, น. 101) หรือการแสดงความ “เหนือกว่า” ต่อบรรดาชาว “ลาว” ภาคอีสาน ดังพระราชกระแสความว่า “...รวบรวมใจความก็ย้ายพวกลาวเขาวานี้ อียากได้เงินเท่านั้นไม่จำเป็นจะต้องเอาเงินล่อ เอาแต่ก้อนกรวดสั่งบอกว่ให้ไปเก็บไว้เดือนหนึ่งจะเป็นทองจะใช้ให้ทำอะไรก็ได้...” (อ้างจาก อุบล ลีมสุวรรณ, 2537, น. 102)

ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับลาวในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงมีลักษณะกำกวมๆ (ambivalence) ขึ้นอยู่กับบริบทและสถานการณ์ โดยหลักฐานที่ปรากฏในช่วงต้นๆก่อนการปฏิรูปการบริหารงานแผ่นดินในปีพุทธศักราช 2435 พบว่า ผู้ปกครองไทยได้สร้างความหมายให้ไทยมีอำนาจเหนือกว่าลาว และยังได้มีการแบ่งเขาแบ่งเรา หรือแบ่งไทยกับลาวออกจากกันในระดับหนึ่ง กล่าวคือ ถ้าลาวกับไทยอยู่ในบริบทที่มีโลกตะวันตกเข้ามาเกี่ยวข้อง ไทยกับลาวคือกลุ่มเดียวกัน ส่วนชาติตะวันตกคือความเป็นคนอื่น แต่หากลาวกับไทยอยู่ด้วยกัน โดยไม่มีโลกตะวันตกเข้ามาเกี่ยวข้อง คนไทยคือพวกเรา คนลาวคือ “ความเป็นอื่น” ที่อยู่ในฐานะที่ด้อยต่ำกว่าไทย ความหมายที่ถูกสร้างขึ้นได้จัดความสัมพันธ์ให้ต่างชาติเป็น “คนอื่น” ที่ต้องปฏิเสธออกไปว่าไม่ใช่พวกเดียวกันกับไทยและลาว แต่ไทยกับลาวสามารถเป็นได้ทั้งพวกเดียวกันและต่างพวกกัน ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความว่า

“...เมื่อจะว่าโดยย่อแล้ว ในลาวเปนเหมือนหนึ่งเครื่องจักร ซึ่งเราจะหมุนไปข้างหน้า ภาให้มาข้างหลังก็ได้ตามชอบใจ ดังนั้นแล้วเปนถูกต้องกับความปรารถนาของกรุงเทพฯ แต่เป็นการจำเป็นที่จะต้องทำการที่เป็นประโยชน์แลไม่เป็น ประโยชน์เป็นพื้น พระยาราชสัมภารากรต้องถือว่า ถ้าพูดกับฝรั่งฝ่ายหนึ่ง ลาวฝ่ายหนึ่งต้องถือว่าฝรั่งเปนเขา ลาวเปนไทย ถ้าพูดกับลาวฝ่ายหนึ่งไทยฝ่ายหนึ่ง ต้องถือว่าลาวเปนเขาไทยเปนเรา” (อ้างจาก อุบล ลีมสุวรรณ, 2537, น. 89)

จากงานวิจัยของอุบล ลีมสุวรรณ (2537, น. 104-110) พบว่า ผู้ปกครองไทยจากอดีตจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นได้สร้างความแตกต่างระหว่างคนไทยกับคนลาวโดยอาศัยเกณฑ์ต่างๆดังนี้ ประการแรก ดินแดนที่อยู่อาศัย โดยผู้คนที่เรียกว่า “ลาว” คือ ผู้คน

ที่อาศัยบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง วัง ยม น่าน ตอนบน ตลอดจนผู้คนที่อาศัยบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง และที่ราบลุ่มแม่น้ำมูล แม่น้ำชี ในปัจจุบันว่า “ลาว” ภายหลังจากปฏิรูปการบริหารงานแผ่นดิน พุทธศักราช 2435 ได้มีการกำหนดเขตแดนที่แน่นอนและความพยายามในการอธิบายถึงถิ่นที่อยู่ของผู้คนที่เรียกว่าลาว ได้แก่ ผู้คนที่อาศัยบริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นรัฐอารักขาของฝรั่งเศส ประการที่สอง ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของราชสำนักที่แตกต่างกัน เช่น คนลาว เล่นแคน คนไทยเล่นปี่พาทย์ คนลาวบริโภคน้ำเหนียว คนไทยบริโภคน้ำเจ้า คนลาวนุ่งผ้าซิ่น คนไทยนุ่งโจกกระเบน เป็นต้น และประการที่สาม ภาษาที่แตกต่างกัน ภาษาลาวเป็นคำเดียวโดดๆ ไม่มีคำราชาศัพท์ ขณะที่ภาษาไทยมีการผสมผสานกับคำในภาษาอื่นๆ โดยเฉพาะบาลี-สันสกฤต และภาษาเขมร มีคำราชาศัพท์เพื่อแสดงถึงความเจริญและพัฒนาการทางภาษาที่ดีกว่า การสร้างความแตกต่างขึ้นมาทำให้ผู้ใช้ชีวิตในแบบอย่างลาวกลายเป็นที่ถูกเหยียดหยาม เพราะความเป็นลาว ถูกให้ความหมายว่าคือยกว่าไทยทั้งทางด้านสังคม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีและด้านอื่นๆ สำนักเหล่านี้ได้ค่อยๆ ขยายตัวจากกลุ่มผู้ปกครองไทยศูนย์กลางไปสู่คนไทยส่วนกลางและท้องถิ่นที่ปฏิเสธและดูถูกความเป็นลาว รวมถึงชาวล้านนาและชาวอีสานเองก็ไม่พอใจหากใครไปเรียกว่า “ลาว”

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเน้น “ความเป็นชาติไทย” หมายถึงชาติของคนไทยที่ใช้ภาษาไทยในชีวิตประจำวัน และมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ไทย แล้วคิดกันชนต่างชาติให้เป็น “คนอื่น” (otherness) ทักษะนี้ส่งผลให้ชนชาติอื่นในราชอาณาจักรไทยรู้สึกว่าคุณถูกแบ่งแยกออกจากคนไทยมากขึ้น (สายชล สัตยานุรักษ์, 2546, น. 67) พระองค์ทรงสร้างอัตลักษณ์ไทยด้วยการเน้นว่าไทยมีวัฒนธรรมของตนเองที่มีแก่นแท้ไม่ต่างจากวัฒนธรรมตะวันตก กล่าวคือ ความเป็นไทยมีลักษณะที่เป็นสากลจึงมีความเป็นอารยะอยู่แล้วในตัวเอง และทรงสร้าง “คนอื่น” เพื่อให้คนไทยรู้สึกว่าคุณกำลังเผชิญกับศัตรูร่วมกัน จะได้มีความผูกพันและความภูมิใจในชาติไทยของตนจนพร้อมที่จะเสียสละเพื่อชาติ เช่น การสร้างภาพให้ชาวจีนเป็น “ยิวแห่งบูรพาทิศ” เป็นต้น (สายชล สัตยานุรักษ์, 2546, น. 122,320)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ประโยชน์จากสื่อมวลชน เช่น การพิมพ์และวิทยุ เพื่อสร้างลัทธิชาตินิยมไทยโดยรัฐที่เน้นชาติของคนไทย เช่นเดียวกับการสร้างลัทธิชาตินิยมของชนชั้นนำของญี่ปุ่น ซึ่งต่างจากสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ที่ผู้ปกครองไทยโดยเฉพาะสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทรงพยายามเน้นว่าประเทศสยามประกอบด้วยคนหลายชนชาติ โดยมีชนชาติไทยเป็นใหญ่ในประเทศสยามแต่คนไทยไม่เบียดเบียนชนชาติอื่นที่อาศัยอยู่ในเมืองไทยและเกี่ยวพันกัน ทุกชาติได้อยู่เย็นเป็นสุขมากกว่าการสร้างอัตลักษณ์ของ “ชาติไทย” ว่าเป็นของชนชาติไทยเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตาม

ก็คือ ทักษะของผู้ปกครองไทยทั้งในสมัยรัชกาลที่ 5 และ 6 ที่มีต่อชนชาติไทยว่าเป็นใหญ่ในดินแดนสยามเพื่อสร้างความภาคภูมิใจในรากเหง้าและคุณธรรมอันดีเลิศของชนชาติไทยด้วยพระนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ต่างๆ ก็ได้เป็นพื้นฐานทางความคิดสำคัญของสำนักชาตินิยมที่ก่อตัวขึ้นในหมู่นักที่ถือว่าเป็นคนไทย อีกทั้งเอกสารต่างๆ ได้มีการตีพิมพ์ซ้ำแล้วซ้ำอีกและกระจายออกไปในรูปแบบอื่นๆ ในวงกว้างมากขึ้น เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ ละคร ภาพยนตร์ ฯลฯ เครื่องมือเหล่านี้ได้ทำหน้าที่สืบทอดอุดมการณ์/ความหมายว่าด้วย “ความเหนือกว่า” ของคนไทยให้ดำรงสืบมาจนถึงปัจจุบันแม้ว่าระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์จะสิ้นสุดลงไปแล้วตั้งแต่ปี พุทธศักราช 2475 แต่มโนทัศน์การมอง “ไทย” เป็นศูนย์กลางอำนาจหาได้หมดพลังลงไปแต่อย่างใด (สายชล สัตยานุรักษ์, 2546, น. 320,328)

4.4.2 ช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองพุทธศักราช 2475-ก่อนยุคสงครามเย็น

เมื่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สิ้นสุดลงด้วยการปฏิวัติ ในวันที่ 24 มิถุนายน พุทธศักราช 2475 ประเทศสยามอยู่ในช่วงเวลาของการแสวงหาอุดมการณ์ใหม่ มีความขัดแย้งระหว่างผู้ที่ยึดถืออุดมการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจที่แตกต่างหลากหลาย เช่น ระบอบสาธารณรัฐ ระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ลัทธิสังคมนิยม ลัทธิคอมมิวนิสต์ ลัทธิเสรีนิยม/ทุนนิยม และลัทธิชาตินิยม เป็นต้น (สายชล สัตยานุรักษ์, 2545, น. 33)

ทว่าวาทกรรมที่โดดเด่นอย่างมากในสังคมไทยยุคนี้ ก็คือ ความเป็น “ชาตินิยม” และลัทธิ “ชาตินิยม” นี้ก็ได้ส่งผลต่อทักษะของคนไทยที่มีต่อ “ลาว” อีกโสดหนึ่งด้วย ซึ่งบุคคลหนึ่งที่มีบทบาทอย่างมากในการทำให้ชาตินิยมมีอิทธิพลอย่างสูงในสังคมไทย คือ หลวงวิจิตรวาทการ ในการศึกษาของ สายชล สัตยานุรักษ์ (2545, น. 115-156) พบว่า ในระหว่างปีพุทธศักราช 2475-2505 หลวงวิจิตรวาทการมีบทบาทในการสร้างนิยาม “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” อย่างมาก การสร้าง “ความเป็นไทย” เป็นส่วนหนึ่งของการเผยแพร่ลัทธิชาตินิยมอย่างมีวิธีการโดยใช้กลยุทธ์การสร้างความจริงว่าด้วย “ความเป็นไทย” มีทั้งการใช้วิธีค้นหาหลักทั่วไป (generalization) แล้วลดทอนรายละเอียดที่ซับซ้อนให้เหลือเพียงลักษณะกว้าง ๆ ที่ชัดเจนก่อนสรุปเหมารวม (stereotype) ว่าเป็น “อัตลักษณ์ไทย” เพื่อให้ชาติไทยมี “ลักษณะเฉพาะ” อันน่าภาคภูมิใจ และเป็นแหล่งอ้างอิงสำหรับปฏิบัติการทางสังคม หรือการเปรียบเทียบให้รู้ว่าอะไรคือ “อัตลักษณ์ไทย” และอะไรไม่ใช่ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ใครคือ “พวกเรา” และใครคือ “คนอื่น” และ “เรา” ฟังมีท่าทีและความสัมพันธ์กับ “คนอื่น” อย่างไร นอกจากนี้ยังมีการใช้วิธีการดึง “ความเป็นไทย” บางส่วนขึ้นมาลบบางส่วนออกไป/แต่งเติมบางส่วนขึ้นใหม่ แล้วนำความหมาย “ความเป็นไทย” ที่เกิดจากการรู้หรือสร้างใหม่นั้นใส่เข้าไปในบทบริบทของอดีตเพื่อยืนยันว่า “ความเป็นไทย” ที่ถูกสร้างขึ้นนั้นเป็น

“ไทยแท้” เช่น ความเป็น “มหาประเทศ” ของไทย ก็ได้มีการสร้างภาพตัวแทนของไทยโดยดึงเอาเรื่องราวในอดีตสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชแห่งราชอาณาจักรอยุธยาสร้าง ความหมายใหม่ให้กลายเป็นภาพความจริงขึ้นมาว่า “ไทย” คือมหาอำนาจในแหลมทองได้จริง เพราะเคยเกิดขึ้นมาแล้วในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช การสร้าง “ความจริง” เกี่ยวกับ “ความเป็นไทย” ในยุคการสร้างชาติด้วยลัทธิชาตินิยมมีผลทำให้คนที่ต้องการเป็นคนไทยต้องยอมรับมาตรฐานที่อำนาจรัฐได้กำหนดขึ้น และทำให้ผู้ที่ขาดลักษณะของ “ความเป็นไทย” ในแง่ใดแง่หนึ่งหรือหลายแง่ กลายเป็นคนที่ไม่ใช่ “ไทย” หรือกลายเป็น “คนอื่น” ไป ซึ่ง “คนอื่น” เหล่านี้อาจถูก กีดกันออกจากการเข้าถึงทรัพยากรของรัฐ อาจถูกต่อต้านในแง่ใดแง่หนึ่ง หรือแม้แต่อาจกลายเป็นศัตรูของชาติที่ต้องถูกปราบปรามหรือถูกกำจัดออกไป

สายชล สัตยานุรักษ์ (2545) ได้กล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงของอัตลักษณ์ไทยในช่วงพุทธศักราช 2470-2479 และพุทธศักราช 2480-2489 ว่า ในช่วงพุทธศักราช 2470-2479 หลวงวิจิตรวาทการได้สร้าง “ความเป็นไทย” โดยการค้นหาและจรโลง “ความเป็นไทย” อันดั้งเดิมที่เคยมีมาในอดีต ต่อมาในช่วงพุทธศักราช 2480-2489 หลวงวิจิตรวาทการก็ได้สร้าง “ความเป็นไทย” อย่างเข้มข้นจริงจัง และได้เผยแพร่วาทกรรมออกไปอย่างกว้างขวางผ่านสื่อของรัฐ เนื่องจากหลวงวิจิตรวาทการดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการรัฐนิยม ประธานคณะกรรมการวิทยุกระจายเสียง และรัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวงศึกษาธิการ

“ลัทธิชูชาติ” เป็นผลงานชิ้นหนึ่งที่หลวงวิจิตรวาทการเขียนขึ้นเมื่อ พุทธศักราช 2475 โดยมีข้อความตอนหนึ่งว่า “การเห็นของชาติอื่นเป็นของดีกว่าของตนเองนั้นเป็นการทำลายกำลังหัวใจที่รักชาติ” (อ้างจาก สายชล สัตยานุรักษ์, 2545, น. 120) ในช่วงพุทธศักราช 2470-2479 นี้จึงได้มีการการค้นหาของดีของชาติไทยเพื่อทำให้เกิดการตระหนักว่าชาติมี “ตัวตน” ของดีของชาติได้ประกอบขึ้นเป็น “ตัวตน” หรือเป็น “อัตลักษณ์ไทย” เพื่อให้คนไทยภูมิใจในความเป็นไทยและเป็นการแสดงให้เห็นนาชาติเห็นว่าไทยเป็นชาติที่มีวัฒนธรรมอันยิ่งใหญ่มาตั้งแต่อดีตไม่แพ้ชาติตะวันตก อนึ่ง การสร้างความเป็นไทยในช่วงพุทธศักราช 2470-2479 จำเป็นต้องตอบสนองต่อปัญหาความมั่นคงภายในของรัฐไทยสมัยใหม่ในแง่การสร้างจิตสำนึกในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างคนในภาคต่างๆด้วย ทั้งนี้ สายชล สัตยานุรักษ์ (2545) พบว่า หลังจากราชอาณาจักรไทยได้รวมภาคอีสานฝั่งขวาแม่น้ำโขงเป็นส่วนหนึ่งของไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่จนกระทั่งถึงช่วงพุทธศักราช 2470-2479 รัฐสมัยใหม่ของประเทศสยามก็ยังขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในด้านจิตสำนึก เพราะคนกรุงเทพฯยังคง “ถือพวกถือเหล่า” เหยียดหยามคน “ลาว” ในภาคเหนือและภาคอีสาน คณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พุทธศักราช 2475 ได้ตระหนักถึงปัญหานี้ และพยายามหาทางทำให้ “คนลาว” กลายเป็นคนไทยที่รักชาติ ดังปรากฏในวิจารณ์ร่าง

รัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2475 ความว่า “ความประสงค์...เพื่อจะล้างเสียซึ่งความรู้สึกเป็นเขาเป็นเรา หรือเป็นเจกเป็นลาว...เพื่อแสดงและย้ำข้อความว่าเราควรและต้องเป็นชาติหนึ่งชาติเดียวกัน” (อ้างจาก สายชล สัตยานุรักษ์, 2545, น. 129) ความพยายามที่จะยกย่องวัฒนธรรมภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้ ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของ “วัฒนธรรมไทย” อันเจริญงอกงาม ได้มีเรื่อยมาจนถึงช่วง พุทธศักราช 2523-2532 (ทศวรรษ 1980)

อย่างไรก็ดี ความพยายามรวมวัฒนธรรมในภาคต่างๆให้กลายเป็นไทยนั้น รัฐบาลได้ เน้นการกลืนคนในภาคต่างๆให้มี “ความเป็นไทย” ตามมาตรฐานของส่วนกลางเพื่อประโยชน์ใน การผูกขาดอำนาจมากกว่าจะ “ยกย่อง” ท้องถิ่นอย่างจริงจัง การเข้าครอบงำวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วย วัฒนธรรมจากส่วนกลางทำให้คนหลายกลุ่มในภาคต่างๆมีทั้งการยอมรับ ต่อรอง และต่อต้าน อัตลักษณ์ใหม่ เช่น คนอีสานยังคงอ้างอิง “ความเป็นลาว” ในบางสถานการณ์เพื่อรักษา ความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม “ลาวอีสาน” เอาไว้ แต่บางครั้งก็อ้างอิง “ความเป็นไทย” เพื่อให้เข้าถึง ทรัพยากรของรัฐได้สะดวกขึ้น หรือเพื่อไม่ให้คนไทยอื่นๆถูกเหยียดหยาม เป็นต้น นอกจากนี้ การเผยแพร่สำนึกความเป็นคนชาติเดียวกันของคนไทยส่วนกลางที่มีต่อวัฒนธรรมภาคเหนือและภาค อีสาน ก็ไม่ประสบความสำเร็จเท่าใดนัก เพราะที่ผ่านมาส่วนกลางมีบทบาทเป็นผู้นำทางวัฒนธรรม มาตลอด ดังนั้น การให้คนไทยส่วนกลางหันไปยกย่องวัฒนธรรมท้องถิ่นจึงได้รับการปฏิเสธ

เมื่อถึงกลางทศวรรษ 2480 จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีมีนโยบายที่จะ สร้างชาติไทยให้เป็นมหาประเทศในแหลมทอง ดังปาฐกถาของหลวงวิจิตรวาทการความว่า

“ถ้าหากเราได้ดินแดนที่เสียไปนั้นคืนมา เรามีหวังที่จะเป็นมหาอำนาจ...เราจะ สามารถมีดินแดนเข้าไปถิ่นไทยอันกว้างขวางซึ่งตั้งอยู่เหนือสิบสองจุไทย ที่นั่นมี เลือดเนื้อเชื้อไทยเราอยู่ 24 ล้านคน ซึ่งยังถือตนเป็นคนไทย พูดภาษาไทยมีชีวิต จิตใจเป็นไทย...ในไม่ช้าเราจะเป็นประเทศที่มีดินแดนราว 9 ล้านตารางกิโลเมตร และมีพลเมืองไม่น้อยกว่า 40 ล้านคน เราจะเป็นมหาประเทศ” (อ้างจาก สายชล สัตยานุรักษ์, 2545, น. 31)

ด้วยเหตุนี้ ในปีพุทธศักราช 2483 ประเทศสยามจึงมีความพยายามที่จะเรียกชื่อ ดินแดนที่เสียให้แก่ฝรั่งเศสในสมัยรัชกาลที่ 5 กลับคืนมา และในปีพุทธศักราช 2485 สยามก็มุ่ง ขยายอำนาจไปยึดดินแดนที่ตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษและกำลังจะถูกญี่ปุ่นยึดครอง คือ ดินแดน รัฐฉาน รัฐกะเหรี่ยง และตะนาวศรีของมอญ ภายใต้กุศโลบายดังกล่าว จอมพล ป. พิบูลสงคราม และหลวงวิจิตรวาทการได้สร้างคำนิยาม “ชาติไทย” ให้มีความหมายครอบคลุมคนชาติต่าง ๆ ใน แหลมทอง โดยอาศัยชื่อของรัฐนำเสนอในรูปแบบต่างๆ เช่น การละคร การบรรยายทาง

วิทยุกระจายเสียง การพิมพ์ และการบรรยายในที่สาธารณะ รวมทั้งในสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา ตัวอย่างเช่น ในการบรรยายทางวิทยุกระจายเสียง เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พุทธศักราช 2483 เรื่อง “ชาติไทยจะชนะ” หลวงวิจิตรวาทการกล่าวว่า “ชาติไทยในที่นี้...ข้าพเจ้าหมายถึงตลอดถึงพี่น้องของเราฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงและในกรุงเทพฯด้วย” (อ้างจาก สายชล สัตยานุรักษ์, 2545, น. 64) เช่นเดียวกับในปาฐกถาแสดงแก่ครูอาจารย์และนักเรียนกรมยุทธศึกษา เมื่อวันที่ 17 ตุลาคม พุทธศักราช 2483 เรื่อง “การเสียดินแดนไทยให้แก่ฝรั่งเศส” นอกจากจะเน้นว่าดินแดนลาวและเขมรเป็นถิ่นที่อยู่ของชนชาติไทย เลือดไทย ซึ่งเป็นหน่อเนื้อเชื้อเดียวกันแล้ว ยังสร้างความสะเทือนใจให้กับผู้ฟังเพื่อปลุกกระดมให้คนไทยสนับสนุนการเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศสด้วยการกล่าว

“ทุกๆครั้งที่ข้าพเจ้าไปแลเห็นแม่น้ำโขง ข้าพเจ้ารู้สึกเหมือนว่าน้ำที่ไหลอยู่นั้นคือน้ำตาของชาวไทย พวกเราทางฝั่งนี้เป็นอิสระเสรี แต่พี่น้องเราทางฝั่งโน้นถูกกดขี่ข่มเหงอยู่ทุกวัน...ภามีใหม่ๆเกิดขึ้นหลายอย่าง การเร่งรัดภามีได้กระทำด้วยผลการอันน่าสยดสยอง” (อ้างจาก สายชล สัตยานุรักษ์, 2545, น. 64)

ทัศนะของผู้ปกครองไทยที่มีต่อ “ลาว” จึงเป็นลักษณะการเข้าไปครอบงำให้คนไทยเห็นว่าดินแดน “ลาว” เป็นของไทย ขณะเดียวกันก็ทำให้เห็นว่า “คนลาวคือพี่น้อง” กับไทยที่ถูกแยกออกไปจากการกระทำของจักรวรรดินิยมตะวันตก ลาวจึงถูกให้ความหมายทั้งด้านบวกและลบในสายตาผู้ปกครองไทย ผู้วิจัยมองว่า อุดมการณ์ชาตินิยมของไทยสมัยทศวรรษ 2470-2480 ได้สร้างความหมายให้ไทยคึกยิ่งใหญ่มากขึ้นจนทำให้ไทยเห็นแต่ “ตัวเอง” แต่ไม่เห็น “คนอื่น” หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือคนไทยใช้ตนเองเป็นศูนย์กลางในการกำหนดความสัมพันธ์กับผู้อื่น เพื่อผลในการขยายดินแดนและสร้างชาติไทยให้กลายเป็น “มหาประเทศ” ดังนั้นขณะที่คนไทยภูมิใจในความยิ่งใหญ่ของชาติตัวเอง คนไทยกลับมองข้ามประเด็นเรื่องการอยู่ร่วมกันกับคนชาติอื่นๆ โดยเฉพาะความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน และสร้าง “จินตนาการ” ของการเป็น “มหาประเทศ” ที่ทัดเทียมกับญี่ปุ่นหรือประเทศตะวันตกด้วยการขูดค้ำและแต่งเติมภาพความยิ่งใหญ่ในอดีตกาลของไทย (สายชล สัตยานุรักษ์, 2545, น. 29-54) ดังนั้นทัศนะของไทยที่มีต่อ “ประเทศเพื่อนบ้าน” ในช่วงนี้จึงเป็นการสร้างความหมายว่า “ไทย” เคยเป็นเจ้าครองดินแดนแถบนี้ในอดีตรวมทั้งประเทศลาว และมีอารยธรรมที่สูงส่งมาก่อนไม่แพ้ “ชาติมหาอำนาจ” การสร้าง “ความเป็นไทย” ในยุคนี้ได้ผสมความเป็นไทยกับความเป็นสากลเข้าด้วยกัน ทำให้บางครั้งยอมรับความเป็นไทยแต่

บางครั้งก็ปฏิเสธ และบางครั้งเชิดชู “ความเป็นตะวันตก” แต่บางครั้งก็ดูถูก ซึ่งอัตลักษณ์เหล่านี้มีการผลิตและผลิตซ้ำสืบต่อมา โดยเฉพาะในสำนึกของกลุ่มคนชั้นกลางไทยจนถึงทุกวันนี้

4.5 สมัยช่วงสงครามเย็น (หลังสงครามโลกครั้งที่2-การล่มสลายของสหภาพโซเวียต)

หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ไทยกลายเป็นชาติเล็กมีโซ่มหาอำนาจในแหลมทองดังที่ “จินตนาการ” เอาไว้ ความคิดในการรวมดินแดนต่าง ๆ เข้ามาอยู่ในประเทศสยามได้พังทลายไปพร้อม ๆ กับสภาพเศรษฐกิจที่ตกต่ำ รวมทั้งการเผชิญหน้ากับภัยคุกคามจากการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ โดยพรรคคอมมิวนิสต์ในจีนได้รับชัยชนะอย่างเด็ดขาดในปีพุทธศักราช 2492 และขยายตัวเข้าสู่อินโดจีนมากขึ้นเรื่อย ๆ ยุคสงครามเย็นของความขัดแย้งระหว่างสองขั้วมหาอำนาจคือสหรัฐอเมริกาผู้นำฝ่ายเสรีนิยมกับสหภาพโซเวียตผู้นำฝ่ายคอมมิวนิสต์เป็นรอยหัก (rupture) ทางความหมายที่สำคัญอีกช่วงหนึ่งในการสร้างวาทกรรมว่าด้วย “ลาว” ของผู้ปกครองไทย เพราะกลุ่มผู้นำของไทยเห็นว่าคอมมิวนิสต์เป็นภัยคุกคามความมั่นคงของประเทศ เนื่องจากจีนและเวียดนามเหนือได้กลายเป็นคอมมิวนิสต์ และกำลังขยายตัวมาเรื่อยๆ ซึ่งหากไม่ลุกขึ้นมาต่อต้านไทยอาจจะตกเป็นคอมมิวนิสต์ตามทฤษฎีโดมิโน รัฐบาลไทยสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม และจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ตัดสินใจเข้าร่วมเป็นพันธมิตรหลักกับสหรัฐอเมริกาเพื่อต่อต้านและแทรกแซงการขยายตัวของพรรคคอมมิวนิสต์เข้ามาในไทย โดยได้ร่วมลงนามในสนธิสัญญาจัดตั้งองค์การซีโต้ในปีพุทธศักราช 2497 (1954) และที่สำคัญคือการเข้าไปมีส่วนร่วมในสงครามเวียดนามโดยอนุญาตให้กองทัพสหรัฐอเมริกาเข้ามาตั้งฐานทัพในประเทศไทย เพื่อใช้เป็นฐานในการทิ้งระเบิดเวียดนามเหนือและเข้าไปแทรกแซงทางการเมืองและการทหารภายในลาวตลอดทศวรรษ 1960 (พุทธศักราช 2503-2512) แต่ในปีพุทธศักราช 2512 (1969) นิกสัน ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาได้ประกาศลดบทบาทในเอเชียโดยถอนทหารออกจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้พรรคคอมมิวนิสต์ในอินโดจีนค่อยๆ ได้รับชัยชนะ จนกระทั่งเดือนธันวาคม ปีพุทธศักราช 2518 (1975) ก็ถือเป็นชัยชนะเด็ดขาดของพรรคประชาชนปฏิวัติลาวและเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจและการเมืองจากระบบเสรีประชาธิปไตยสู่ระบบสังคมนิยมโดยพรรคคอมมิวนิสต์มีอำนาจสูงสุดในการปกครอง (สุรชัย สิริไกร, 2548, น. 11-62) ทักษะของรัฐบาลไทยที่มีต่อลาวในช่วงเวลานี้ก็คือ “ความหวาดระแวง” และมีท่าทีที่เป็น “ศัตรู” เพราะมองว่าลาวคอมมิวนิสต์คือภัยคุกคามความมั่นคงของไทย ขณะเดียวกัน ผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์ลาวก็ไม่ไว้ใจประเทศไทยและสหรัฐฯตลอดมาจนถึงปัจจุบัน ด้วยเช่นกัน ความหวาดกลัวต่อพรรคคอมมิวนิสต์ในอินโดจีน ทำให้ไทยได้ปิดพรมแดนการค้าชายแดนไทย-ลาวลงหลายครั้ง เพื่อบีบบังคับลาวทางเศรษฐกิจ ทำให้ลาวได้รับความเดือดร้อนอย่าง

มาก (จิตรกรณ วนัสพงศ์, 2539; ประภัสสร เทพชาตรี, 2546, น. 4-22; สุรัชย์ ศิริไกร, 2548, น. 127-141)

นอกจากนโยบายการต่อต้านคอมมิวนิสต์ด้วยแผนทางทหาร และด้านเศรษฐกิจแล้ว รัฐบาลไทยได้ดำเนินการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ด้วยการสร้างความหมายให้ “คอมมิวนิสต์” เป็นเสมือนปีศาจร้ายที่จะทำลายหลายสิ่งหลายอย่างที่สำคัญสำหรับ “ความเป็นไทย” เช่น สถาบันพระมหากษัตริย์ และศาสนาพุทธ เป็นต้น โดยเผยแพร่ในงานเขียน การเรียนการสอนในสถาบันศึกษา และการออกอากาศผ่านรายการวิทยุและโทรทัศน์ของรัฐอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้คนไทยเกลียดกลัวลัทธิคอมมิวนิสต์ และทำให้คนไทยมีทัศนคติที่เลวร้ายต่อลัทธิคอมมิวนิสต์ว่า “คนชั่ว” “รังเกียจ” และ “ดูถูก” ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับคอมมิวนิสต์” อย่างมาก (สายชล สัตยานุรักษ์, 2545, น. 149-175)

ทัศนคติการต่อต้านคอมมิวนิสต์ของผู้ปกครองไทยบางกลุ่มเริ่มเห็นกลางๆมาตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทยในปีพุทธศักราช 2475 อันแสดงออกด้วยการปฏิเสธแนวทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมของหลวงประดิษฐมนูธรรม และการกล่าวหาว่าหลวงประดิษฐมนูธรรมและกลุ่มนักการเมืองอีสานหลายคน เช่น เติง ศิริจันทร์ ทองอินทร์ ฐริทัต จำลอง ดาวเรือง ว่าเป็นคอมมิวนิสต์ที่มุ่งโค่นล้มสถาบันพระมหากษัตริย์ การต่อต้านคอมมิวนิสต์รุนแรงขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อ นายปรีดี พนมยงค์ และนักการเมืองอีสานบางคนถูกกล่าวหาว่าคบคิดวางแผนแยกดินแดนภาคอีสานออกจากประเทศไทยเพื่อไปรวมกับอินโดจีน เนื่องจากได้เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดตั้ง The Southeast Asia League ร่วมกับ Tran Van Giao และ Le Hi และเจ้าสุพานวงของลาว และต่อมาก็ถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้ลอบปลงพระชนม์พระบาทสมเด็จพระอานันทมหิดล จนต้องหลบหนีออกนอกประเทศและบางส่วนหลบซ่อนตัวอยู่ในประเทศ การที่ผู้แทนราษฎรจากภาคอีสานถูกจับและลอบสังหารอย่างโหดร้ายในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยมีพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ เป็นอธิบดีกรมตำรวจ มีผลทำให้คนอีสานมีความรู้สึกต่อต้านรัฐบาลเพราะเข้าใจว่ารัฐบาลไม่ต้องการให้คนอีสานมีอำนาจในการบริหารประเทศ (อมรา พงศาพิชญ์, 2549, 158-158) แต่ขณะเดียวกันคนไทยส่วนกลางก็มีความรู้สึก “หวาดระแวง” ต่อคนภาคอีสานของไทยที่จะไปรวมกลุ่มกับพรรคคอมมิวนิสต์ในอินโดจีน และล้มระบอบการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

นอกจากนี้ นโยบายการพัฒนาประเทศของไทยตามแผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พุทธศักราช 2504-2509) จนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 (พุทธศักราช 2515-2519) ได้ผลักดันให้คนในภาคเหนือและภาคอีสานหลั่งไหลออกจากบ้านเกิดเพื่อขายแรงงานไร้ฝีมือในรูปแบบต่าง ๆ ทำให้คนกลุ่มนี้ถูกให้ความหมายว่าเป็น “คนชั้นล่าง” ใน

ทุกวงการ รวมทั้งเป็นคนรับใช้ด้วย คนชั้นล่างที่มาจากภาคเหนือและอีสานพยายามกลายเป็นไทย แต่ก็ไม่เคยเป็นไทยได้อย่างแท้จริง เพราะมีฐานะยากจนเกินกว่าจะเข้ารับการศึกษาระดับสูงๆ และยากที่จะเข้าถึงวัฒนธรรมไทยชั้นสูงได้ “ความเป็นไทย” จึงนำมาซึ่งความเจ็บปวดของคนเหนือและคนอีสานมากกว่าความภาคภูมิใจหรือความเคารพตนเอง (สายชล สัตยานุรักษ์, 2545, น. 133) วิกฤตอัตลักษณ์ของ “ลูกลาวอีสาน” ที่ไม่สามารถเป็นไทยอย่างเต็มตัวได้ปะทุขึ้นในเหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม พุทธศักราช 2516 และ วันที่ 6 ตุลาคม พุทธศักราช 2519 เมื่อขบวนการนักศึกษาประกอบขึ้นด้วยแกนนำที่เป็น “ลูกลาวอีสาน” “ลูกจีน” และ “ลูกคนจน” ก่อการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลทหาร และเรียกร้องเสรีภาพ

สายชล สัตยานุรักษ์ (2550, น. 335-344) พบว่า “ลูกลาวอีสาน” ได้เข้าสู่สถาบันอุดมศึกษามากขึ้นทั้งในกรุงเทพฯ และส่วนภูมิภาค นักศึกษา “ลูกอีสาน” เหล่านี้เกิดปัญหาวิกฤตอัตลักษณ์ เนื่องจาก “ความเป็นไทย” ที่ผ่าน ๆ มาถูกสร้างขึ้นจากรากฐานวัฒนธรรมของชนชั้นสูงและไทยส่วนกลาง แต่ “ลูกลาวอีสาน” มาจากครอบครัวที่ไม่ได้ครอบครองความรู้จากการศึกษาในระบบ มีวิถีชีวิตและใช้ภาษาแบบที่ชนชั้นสูงเห็นว่า “บ้านนอก” “ต่ำ” และ “หยาบ” และถูกมองว่าตกอยู่ในวัฏจักร “โง่ – จน – เจ็บ” นักศึกษา “ลูกลาวอีสาน” ส่วนใหญ่ไม่สามารถ “กลายเป็นไทย” อย่างแท้จริง เพราะข้อจำกัดในเรื่องฐานะทางเศรษฐกิจและความเคียดแค้นที่ติดตัวมาจากถิ่นเดิม รวมทั้งไม่มีรายได้มากพอที่จะสามารถมีประสบการณ์ หรือมีโอกาสสมาคมกับคนชั้นสูงหรือคนชั้นกลางระดับสูง ทำให้ไม่สามารถเรียนรู้วิถีชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคมแบบผู้ดีได้ลึกซึ้งและมากพอที่จะปฏิบัติตามได้โดยไม่ขัดเขิน “ลูกลาวอีสาน” จึงไม่สามารถจะปฏิบัติตามมารยาทแบบไทยหรือพูดภาษาไทยด้วยภาษาและสำเนียงที่เป็นทางการได้อย่างถูกต้อง ความรู้สึกต่ำต้อยกว่าคนไทยอื่น ๆ จึงเกิดขึ้น และต้องซ่อนเร้นตัวตนที่แท้จริงเอาไว้

ต่อมาเมื่อความคิดของ “ฝ่ายซ้าย” ได้มอบอัตลักษณ์ใหม่แก่ “ลูกลาวอีสาน” ในฐานะผู้ต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม “ลูกอีสาน” จึงไม่ต้องอับอายในความยากจนของตนอีกต่อไป เพราะ “ฝ่ายซ้าย” ได้ให้คำอธิบายสาเหตุของความยากจนเสียใหม่ว่าคนจนเกิดจากการถูกขูดรีดโดยชนชั้นปกครองต่างหาก การปฏิเสธความสัมพันธ์ทางสังคมแบบมีลำดับชั้น และหันไปหา “วัฒนธรรมอีสาน” เพื่อเป็นสัญลักษณ์ใหม่ของ “ความเป็นไทย” ได้ไปกระทบต่อความรู้สึกของผู้ที่ยังยึดมั่นใน “ความเป็นไทย” แบบเดิมอย่างรุนแรงจนไม่อาจยอมรับได้ ดังนั้น การต่อต้านขบวนการนักศึกษาจึงขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็วจนกระทั่งเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พุทธศักราช 2519 ปรากฏการณ์นี้ได้แสดงถึงการต่อสู้ทางความหมายด้านอัตลักษณ์ความเป็นไทยระหว่าง “คนอีสาน” กับ “คนไทยส่วนกลาง” โดยคนอีสานต้องการสร้างความหมายใหม่ให้กับ “อัตลักษณ์ไทย” โดยใช้ส่วนผสมของความเป็นลาวอีสานเข้าไปอยู่ใน “ความเป็นไทย” แต่คนไทยส่วนกลางปฏิเสธอัตลักษณ์ดังกล่าวที่

ถูกสร้างขึ้นโดย “ลูกทาวอีสาน” เพราะคนไทยส่วนกลางรู้สึกดูถูก “ความเป็นลาว” ของคนอีสานว่า มีความต่ำต้อยกว่าและไม่อยากให้ “อัตลักษณ์ไทย” ของคนไทยส่วนกลางต้องเข้าไปแบ่งปันอำนาจ โดยการยอมรับวัฒนธรรมที่ดูมองว่าต่ำกว่า ดังนั้น ความรู้สึกดูถูกเหยียดหยาม “ความเป็นลาว” ในกลุ่มคนไทยส่วนกลางส่วนใหญ่จึงยังคงดำเนินต่อไป

อย่างไรก็ดี ในช่วงปีพุทธศักราช 2513-2532 (ทศวรรษ 1970 – 1980) เป็นช่วงที่ประเทศไทยมีความสับสนวุ่นวายทางการเมืองอย่างมาก การดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยที่มีต่อลาวมีทั้งการปิดพรมแดนทางการค้าเพื่อกดดันลาวทางเศรษฐกิจ การปรับปรุงความสัมพันธ์เพื่อลดความตึงเครียดทางการเมือง การทำสงครามทางทหารเพื่อแย่งชิงดินแดน และการสนับสนุนการค้าการลงทุนในลาว โดยในปีพุทธศักราช 2519 สมัย นายธานินทร์ กรัยวิเชียร เป็นนายกรัฐมนตรี ไทยได้ต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์แบบรุนแรงอีกครั้งหนึ่งโดยระงับการส่งออกน้ำมันและสินค้าอื่น ๆ ไปยังลาว ต่อมาในปีพุทธศักราช 2519 พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ทำรัฐประหารยึดอำนาจจากรัฐบาล นายธานินทร์ กรัยวิเชียร รัฐบาล พล.อ.อ. เกรียงศักดิ์ มีนโยบายปรับปรุงความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน สังคมนิยม ลาว เวียดนาม กัมพูชา จีน และสหภาพโซเวียต รัฐบาลไทยได้ให้ความช่วยเหลือด้านอาหารกับลาว ต่อมาได้มีการเจรจาเปิดจุดผ่านแดนมุกดาหาร-สะพานนะเขต ทำให้ความตึงเครียดชายแดนไทย-ลาวลดลง แต่ในวันที่ 7 มิถุนายน พุทธศักราช 2527 ไทยและลาวได้เกิดขัดแย้งกันจนถึงกับปะทะกันทางทหารอันเนื่องมาจากกรณีพิพาทเรื่องเขตแดน 3 หมู่บ้าน ที่ตำบลม่วงเจ็ด อำเภอฟากท่า จังหวัดอุดรดิตถ์ ลาวอ้างว่า 3 หมู่บ้านเป็นเขตของลาว ต่อมาในปี พุทธศักราช 2530-2531 เกิดกรณีพิพาทชายแดนบ้านร่มเกล้าทำให้ทหารทั้งสองฝ่ายต้องบาดเจ็บล้มตายไป อย่างไรก็ดี ในปีพุทธศักราช 2529 ด้วยผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงนโยบายใหม่ของผู้นำสหภาพโซเวียต และการเปลี่ยนแปลงนโยบายของผู้นำเวียดนาม ทำให้ลาวจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงนโยบายปฏิรูปเศรษฐกิจใหม่โดยใช้ “จินตนาการใหม่” หรือ “กลไกเศรษฐกิจใหม่” (New Economic Mechanism – NEM) ตามการเปลี่ยนแปลงนโยบายเศรษฐกิจและการเมืองของนายคอร์บาชอฟผู้นำสหภาพโซเวียต นโยบายกลไกเศรษฐกิจใหม่และแผนพัฒนาเศรษฐกิจ 5 ปีฉบับที่สอง (พุทธศักราช 2529-2533) ของลาวเน้นการพัฒนาการเกษตร อุตสาหกรรมพลังงาน การค้าชายแดน และสนับสนุนการลงทุนจากต่างประเทศ ต่อมาในปีพุทธศักราช 2529 ลาวได้ปฏิรูปเศรษฐกิจมากขึ้น โดยดำเนินนโยบายเปิดประเทศและสนับสนุนการลงทุนของนักธุรกิจต่างชาติในลาว สอดคล้องกับนโยบายผู้นำคนใหม่ของไทย ในปลายปีพุทธศักราช 2531 นายกรัฐมนตรีคนใหม่ของไทยคือ พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ได้ริเริ่มปรับปรุงนโยบายต่างประเทศของไทยต่อกลุ่มประเทศอินโดจีน โดยใช้นโยบาย “เปลี่ยนอินโดจีนจากสนามรบมาเป็นสนามการค้า” นโยบายดังกล่าวมีจุดมุ่งหมายขยายความสัมพันธ์ด้านการค้าและการลงทุนระหว่างไทยกับ

ประเทศอินโดจีนเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน และลบล้างความบาดหมางไม่ว้าวางใจระหว่างไทยกับประเทศสังคมนิยมทั้งสามประเทศให้เกิดความมั่นคงและพึ่งพาอาศัยกัน (จิตรกรรณ์ วนัสพงศ์, 2539, น. 49-53; ประภัสสร เทพชาตรี, 2546, น. 8-11; สุรัชย์ ศิริไกร, 2548, น. 92-98, 140-141, 178-180)

ด้วยเหตุที่อธิบายมา ความหมายว่าด้วย “ความเป็นลาว” ในช่วงยุคสงครามเย็นมีความเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับการต่อสู้ทางอุดมการณ์ทางการเมืองและแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจที่แตกต่างกันระหว่างฝ่ายเสรีนิยมกับสังคมนิยม โดยไทยอยู่ฝ่ายเสรีนิยมและลาวอยู่ฝ่ายตรงข้ามคือสังคมนิยม ฝ่ายเสรีนิยมเชื่อว่าการแข่งขันเสรีจะพาประเทศก้าวไปสู่สังคมที่มี “ความทันสมัย” (modernization) แต่ฝ่ายสังคมนิยมเชื่อว่าการพัฒนาเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมจะนำไปสู่ความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ความขัดแย้งทางด้านอุดมการณ์ทำให้ความหมายว่าด้วย “ความเป็นลาว” ที่ไทยประกอบสร้างให้กับลาวในยุคนี้จึงออกมาในด้านลบเป็นส่วนใหญ่ เช่น “ลาวเป็นคอมมิวนิสต์” “ลาวคือภัยคุกคาม” “ลาวคือศัตรู” “ลาวด้อยพัฒนา” “ลาวยากจน” “ลาวต่ำต้อย” และ “ลาวล้ำหลัง” เป็นต้น

4.6 สมัยหลังสงครามเย็น ถึงปัจจุบัน (พุทธศักราช 2533 -ปัจจุบัน)

ในยุคหลังสงครามเย็นถึงปัจจุบัน ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการสร้างความหมายเกี่ยวกับ “ลาว” ในสังคม คือ ปัจจัยความร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจในภูมิภาค “ความเป็นบ้านพี่เมืองน้อง” ถูกสถาปนาขึ้นอีกครั้ง โดย “ไทย” ยังคงให้ความหมายว่า “ไทยเป็นพี่” และ “ลาวเป็นน้อง” นอกจากนี้ไทยได้สร้างความหมายใหม่ให้กับ “ลาว” อีกด้วย นั่นคือ ความหมายว่าด้วย “ลาวก้าวสู่กระแสทุนนิยมโลก”

การล่มสลายของสหภาพโซเวียตกลายเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญของนโยบายต่างประเทศไทยในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รูปแบบนโยบายหลักในช่วงทศวรรษ 1990 (พุทธศักราช 2533-2542) คือ นโยบายเปลี่ยน “สนามรบเป็นสนามการค้า” ของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ หลังจากการที่ไทยเคยมองประเทศเพื่อนบ้านในอินโดจีนเป็นศัตรูในทศวรรษ 1970 (พุทธศักราช 2513-2522) ในยุคนี้ไทยได้เปลี่ยนทิศทางหันมาเป็นเพื่อนกันและร่วมมือกันในการเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า ในแง่ นโยบายต่างประเทศไทยทศวรรษ 1990 (พุทธศักราช 2533-2542) ถูกให้ชื่อว่า “อนุภูมิภาคนิยม” (sub-regionalism) เพราะว่่านโยบายต่างประเทศไทยในทศวรรษนี้เน้นการไปมีความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านอย่างมาก ซึ่งในอดีตไทยเน้นแต่่นโยบายต่างประเทศต่อมหาอำนาจ สาเหตุหลักที่ทำให้ไทยให้ความสำคัญกับประเทศเพื่อนบ้านในเรื่องของ

อนุภูมิภาค คือ ไทยเห็นโอกาสอันดีจากที่ไทยมีศักยภาพทางเศรษฐกิจที่สูงมากในทศวรรษที่ 1990 (พุทธศักราช 2533-2542) ที่น่าจะทำให้ไทยจะเป็นศูนย์กลางของเศรษฐกิจในภูมิภาคได้ (ประภัสสร เทพชาตรี, 2547, น. 12) ในความร่วมมือทางเศรษฐกิจภายในภูมิภาคมีกรอบความร่วมมือที่ต่อมาเรียกว่า “เหลี่ยมเศรษฐกิจ” เช่น สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจทางภาคเหนือ (ไทย พม่า จีน ลาว) และหกเหลี่ยมเศรษฐกิจ (จีน พม่า ไทย ลาว เขมร เวียดนาม) เป็นต้น โดยรัฐบาลลาวก็มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจ 5 ปีฉบับที่สี่ของลาว (พุทธศักราช 2539-2543) ที่จะสร้างให้ลาวเป็นศูนย์กลางการคมนาคมและการค้าในอนุภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากลาวมีพื้นที่ติดต่อกับทุกประเทศในอนุภูมิภาคนี้ เป้าหมายความร่วมมือเพื่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคนี้ของไทยกับลาว (สุรัชย์ ศิริไกร, 2548, น. 191-261) ทำให้ความหมายว่าด้วยลาวเป็น “บ้านพี่เมืองน้อง” กับไทยในอดีตได้ถูกขบขันขึ้นมาใหม่ในสำนึกของคนไทย พร้อม ๆ กับความหมายว่าด้วย “ลาวต้องพึ่งพิงไทย” “ลาวกำลังก้าวสู่ระบบทุนนิยมโลก” ก็เกิดขึ้นตามมาจากการที่ไทยเข้าไปช่วยเหลือและลงทุนในลาวอย่างมาก

การปฏิรูปเศรษฐกิจโดยอาศัยกลไกตลาดของลาว ทำให้ลาวยอมรับความช่วยเหลือจากประเทศตะวันตกและองค์การสหประชาชาติ ตลอดจนได้เข้าเป็นสมาชิกขององค์การอาเซียนในปีพุทธศักราช 2540 (1997) ลาวในยุคหลังสงครามเย็นจึงสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะพหุภาคีระหว่างลาวกับประเทศเพื่อนบ้าน และสมาชิกอาเซียนในลักษณะที่เท่าเทียมและเป็นมิตร การเข้าเป็นสมาชิกอาเซียนของลาวและนโยบายการค้าและการลงทุนที่เสรีในลาวเป็นหลักประกันว่าลาวจะสามารถสร้างความสมดุลทางเศรษฐกิจ การเมือง การทหาร และวัฒนธรรมได้ง่ายกว่าในสมัยยุคสงครามเย็นที่ลาวต้องพึ่งพิงความช่วยเหลือจากค่ายการเมืองค่ายใดค่ายหนึ่งโดยเฉพาะ (สุรัชย์ ศิริไกร, 2548, น. 121) อย่างไรก็ตาม วิถีคิดทางการเงินและเศรษฐกิจของประเทศไทยและประเทศต่างๆ ในภูมิภาคนี้ที่เกิดขึ้นในปีพุทธศักราช 2540 (1997) ทำให้ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจต่างๆ ในโครงการสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ และโครงการพัฒนากลุ่มแม่น้ำโขงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ประเทศสมาชิกต่างๆ ในอาเซียนประสบกับวิกฤติเศรษฐกิจด้วยกันทั้งสิ้น โดยไม่มีใครสามารถช่วยใครได้จนต้องหันไปพึ่งสหรัฐอเมริกา สหภาพยุโรป และญี่ปุ่นแทน การฟื้นฟูเศรษฐกิจของไทยหลังวิกฤติเศรษฐกิจทำให้บรรยากาศของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบพหุภาคีกับอาเซียนและทวิภาคีกับประเทศลาวห่างเหินออกไป เพราะต่างฝ่ายต่างต้องแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจภายในประเทศ (ประภัสสร เทพชาตรี, 2545, น. 8-10) แต่ในช่วงสองสามปีที่ผ่านมาพบว่าสื่อไทยมีการนำเสนอเรื่องราวของลาวมากขึ้น เช่น การนำเสนอรายการข่าว “MCTV” โทรทัศน์ประชาชนกลุ่มแม่น้ำโขงของสถานีโทรทัศน์ทีไอทีวีเกี่ยวกับความร่วมมือต่างๆ ในภูมิภาคนี้ (2547-2550) การเปิดสะพานมิตรภาพไทย-ลาวแห่งที่สองมุกดาหาร-สะหวันนะเขต (21 ธันวาคม

2549) และการนำศิลปินนักร้องและนักแสดงจากลาวมาร่วมงานในวงการบันเทิงของไทย ได้แก่ ศิลปินเพลงวงเซล (2550) และนักร้อง/นักแสดงอเล็กซานดร้า บุญช่วย (2550) เป็นต้น คนไทยจึงได้เข้าถึงลาวและรับรู้ความหมายต่างๆเกี่ยวกับลาวผ่านสื่อของไทยต่าง ๆ เหล่านี้ได้อีกช่องทางหนึ่ง

ในบทความเรื่อง “ปฐมบทแห่งการสื่อสารในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” และ “คู่แข่ง-คู่รัก-คู่รักคู่แข่ง ความสัมพันธ์ของไทยกับอุษาคเนย์” โดยกำจร หลุยยะพงศ์ (2545, น. 161-190) ได้แสดงให้เห็นการเคลื่อนตัวของช่องทางสื่อสารความหมายว่าด้วย “ความเป็นลาว” จากกลุ่มผู้ประกอบการไทยไปสู่กลุ่มผู้สร้างสื่อสมัยใหม่หรือคนชั้นกลางมากขึ้น กำจรมองว่าสื่อบันเทิงไทยในปัจจุบันอย่างภาพยนตร์สร้าง ความหมายอย่างหลากหลายเกี่ยวกับ “ความเป็นลาว” แต่ความหมายหลัก ๆ ยังคงเป็น “การดูถูกเหยียดหยาม” เช่นเดียวกับชนชั้นปกครองไทย กำจรรยังกล่าวอีกว่าอุดมการณ์ว่าด้วย “ความเป็นลาว” ของกลุ่มผู้ประกอบการไทยได้สืบทอดกระจายเข้าสู่กลุ่มนักสื่อสารมวลชนไทย และคนเหล่านี้ได้เป็นส่วนหนึ่งในการทำหน้าที่ผลิตซ้ำความหมาย “ความเป็นลาว” ในแบบที่ยกย่องให้ “ไทยอยู่นือลาว” เช่นเดิม

การสร้าง ความหมายให้ลาวดูต้อยต่ำผ่านสื่อบันเทิงของไทย ส่งผลให้คนลาวมีทัศนคติไม่ดีต่อคนไทย โดยงานวิจัยของ เขียน ธีระวิทย์ และ คณະ (2544) พบว่า คนลาวมีทัศนคติว่าสื่อมวลชนไทยมักนำเสนอเนื้อหาที่เป็นการดูถูกคนลาว และเมื่อเกิดกรณีการอ้างว่านักร้อง เท่ห์ อุเทน พรหมมินทร์ และนิโคล เทริโอ ของไทยได้ให้สัมภาษณ์ผ่านรายการโทรทัศน์รายการหนึ่งว่าไม่ชอบคนลาวเพราะสกปรก ปรากฏว่าคนลาวส่วนใหญ่เชื่อว่านักร้องไทยทั้งสองคนพูดเช่นนั้นจริง ทั้ง ๆ ที่ไม่มีหลักฐานยืนยัน ปัญหาการสร้าง ความหมายลาวในด้านลบผ่านสื่อมวลชนไทยทำให้หน่วยงานลาวร่วมมือกับไทยในการจัดสัมมนา “สื่อมวลชนไทย-ลาว กับบทบาทในการเสริมสร้างความสัมพันธ์ไทย-ลาว” (สมาคมไทย-ลาว, 2540) การสัมมนาได้เสนอแนะให้ผู้ผลิตสื่อไทยควรระมัดระวังการใช้คำพูดต่างๆเกี่ยวกับคนลาวให้มากขึ้น เพื่อไม่ให้เกิดความรู้สึกว่าคนไทยดูถูกคนลาว อย่างไรก็ตามงานวิจัยของ สุภางค์ นันตา (2542) เรื่องการเปิดรับสื่อวิทยุ-โทรทัศน์จากสปป.ลาวของผู้รับสารตามแนวชายแดนไทย พบว่า ประชาชนลาวส่วนใหญ่มีพฤติกรรมนิยมดูรายการโทรทัศน์ของไทยอย่างมาก โดยเฉพาะรายการบันเทิง เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ช่วยผ่อนคลายและเปิดให้เห็นสิ่งใหม่ ๆ ในโลกกว้าง แต่ขณะเดียวกันฝ่ายรัฐบาลลาวเห็นว่า เนื้อหาบางอย่างในรายการโทรทัศน์ไทยกำลังเข้าไปคุกคามรากฐานทางวัฒนธรรมและขัดแย้งกับนโยบายแบบสังคมนิยมของลาว สื่อบันเทิงไทยจึงเป็นเสมือน “ยาขม” ของคนลาว เพราะเป็นพื้นที่ของการผลิตความสัมพันธ์แบบทั้งรักทั้งเกลียดไปพร้อม ๆ กัน

นอกจากสื่อบันเทิงแล้ว การนำเสนอข่าวเกี่ยวกับ “ลาว” ของสื่อมวลชนไทย ก็เป็นอีกตัวบทหนึ่งที่จะเข้าไปร่วมประกอบสร้าง ความหมายว่าด้วย “ลาว” ในสังคมไทยยุคปัจจุบัน งาน

วิทยานิพนธ์ของ จิตรารักษ์ วันสพงศ์ (2539) เรื่อง “ชาติพันธุ์นิยมในการนำเสนอเรื่องเกี่ยวกับประเทศลาวในหนังสือพิมพ์ไทย” ได้ศึกษาการนำเสนอข่าวหนังสือพิมพ์ของไทยสองฉบับเป็นระยะเวลาสิบปีตั้งแต่ (พ.ศ. 2529-2538) หลังสปป.ลาวใช้นโยบาย “จินตนาการใหม่” หรือ “กลไกเศรษฐกิจใหม่” (New Economic Mechanism – NEM) จิตรารักษ์ พบว่า ภาพลักษณ์ของลาวในหนังสือพิมพ์ไทยมีแนวโน้มในทางที่ดีขึ้นในด้านความร่วมมือทางเศรษฐกิจ เช่น ความหมายว่าด้วย “ลาวเป็นบ้านพี่เมืองน้อง” และ “ลาวก้าวสู่เวทีโลก” เป็นต้น แต่การสร้างความหมาย/ความจริงว่าด้วย “ลาว” ในด้านลบ เช่น “ลาวด้อยพัฒนา” และ “ลาวยากจน” ยังคงเป็นความหมายที่ถูกตอกย้ำอยู่ในกลุ่มนักสื่อสารมวลชนไทยเช่นเดิม โดยในภาพรวมสิบปีผู้อ่านหนังสือพิมพ์ไทยจะได้รับรู้ภาพลักษณ์ของลาวในด้านลบมากกว่าด้านบวก และความหมายเกี่ยวกับคนลาวและประเทศลาวก็ถูกจำกัดอยู่ในวงของการเป็นประเทศเพื่อนบ้านกับไทย มีประวัติศาสตร์ที่ผูกพันกับไทยมายาวนาน มีลัทธิการปกครองที่แตกต่างจากไทย เป็นชาติที่ด้อยพัฒนามากกว่าไทย เป็นประเทศที่ต้องพึ่งพาไทย ด้านเศรษฐกิจ เป็นแหล่งลงทุนของนักธุรกิจไทย เป็นแรงงานเถื่อน และมีความขัดแย้งด้านพรมแดนกับไทยเป็นบางครั้ง เป็นต้น ซึ่งความหมายอันหลากหลายที่ถูกสังคมไทยผลิตซ้ำ ๆ ตั้งแต่อดีตเหล่านี้จะแปรเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในช่วงนั้นๆ กล่าวคือ หากความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับลาวเป็นไปได้ด้วยดี การนำเสนอภาพลักษณ์ของลาวในหนังสือพิมพ์ไทยก็จะ เป็นบวก แต่หากความสัมพันธ์มีความขัดแย้ง ภาพลักษณ์ของลาวก็จะออกมาในด้านลบ ตัวอย่างเช่น หลังจากพล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ ดำเนินนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า ข่าวเกี่ยวกับลาวในประเด็นเศรษฐกิจเริ่มมีมากขึ้น หนังสือพิมพ์มีการลงข่าวการสร้างสะพานมิตรภาพ การเยือนของผู้นำเพื่อกระชับความสัมพันธ์โดยไม่ลืมกล่าวถึงความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจด้วย ในช่วงนี้หนังสือพิมพ์ไทยเริ่มมีการสร้างภาพลักษณ์ของลาวในมุมมองใหม่ คือ การเป็นแหล่งลงทุนทางการค้าและแหล่งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ โดยที่อุปสรรคและความไม่ไว้วางใจทางด้านลัทธิการเมือง ความเป็นสังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์ที่หนังสือพิมพ์ไทยโจมตีในช่วงกรณีพิพาทชายแดนไทย-ลาว เริ่มไม่เป็นอุปสรรคอีกต่อไป เมื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจนำหน้า และเมื่อลาวเปิดประเทศให้คนภายนอกเข้าไปท่องเที่ยวได้ สื่อต่างๆของไทยก็ได้นำเสนอภาพความเปลี่ยนแปลงภายในลาวพร้อมๆกับการนำเสนอสภาพบ้านเมืองของลาวที่ชวนให้หวนรำลึกถึงอดีตของไทยเมื่อหลายสิบปีก่อน อย่างไรก็ดี หลังวิกฤตเศรษฐกิจปีพุทธศักราช 2540 ยังไม่มีผู้ศึกษาวิจัยว่าสื่อมวลชนไทย เช่น ข่าวลุ่มแม่น้ำโขง ข่าวบันเทิง และละครไทย ฯลฯ ได้สร้างความหมายลาวอย่างไร ซึ่งงานวิทยานิพนธ์เล่มนี้จะเป็นส่วนหนึ่งของการต่อเติมภาพทางการศึกษาว่ายุคปัจจุบันไทยได้ให้ความหมาย “ลาว” อย่างไรบ้าง

กล่าวโดยสรุป หากพิจารณาความหมายว่าด้วย “ความเป็นลาว” ในแต่ละยุคสมัยของสังคมไทยจะพบว่า “ความเป็นลาว” มีความหมายที่แตกต่างกันไปในแต่ละยุคสมัย ยุคแรก ก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา พบว่า “ความเป็นลาว” ถูกสร้างความหมายขึ้นมาจากวาทกรรมวัฒนธรรมร่วมของกลุ่มชนไท-ลาว เช่น ดำเนินท้าวฮุ่ง ขุนเจือง น้ำเต้าป่อง และพญาแถน เป็นต้น เรื่องเล่าในตำนานต่างๆ ได้สร้างชุมชนจินตนาการขึ้นว่าไทยกับลาวมีบรรพบุรุษร่วมกันตั้งแต่โบราณกาล ยุคต่อมาสมัยอยุธยา พบว่า “ลาว” ถูกประกอบสร้างความหมายด้วยวาทกรรม “บ้านพี่เมืองน้อง” โดยมีการแบ่งแยก “ความเป็นไทย” ให้อยู่ในฐานะ “พี่” และ “ความเป็นลาว” อยู่ในฐานะ “น้อง” โดยความเป็นพี่เป็นน้องมีทั้งด้านรักกันและเกลียดกัน (love-hate relations) ยุคต้นรัตนโกสินทร์ วาทกรรมว่าด้วย “ความเป็นลาว” ถูกการเมืองในราชสำนักของไทยกดทับลาวเอาไว้ให้อยู่ในฐานะที่ต่ำกว่าไทย แต่สำหรับในกลุ่มราษฎรไทย พบว่า “ความเป็นลาว” เป็นสำนักทางวัฒนธรรมที่ราษฎรกลุ่มคนไทยและกลุ่มคนลาวมีส่วนร่วม และถัดมา ยุคการค้าอาณานิคมของฝรั่งเศส ได้เกิดวาทกรรมว่าด้วย “เส้นแบ่งพรมแดนรัฐชาติ” ทำให้ ลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเป็น “ประเทศลาว” และ “ลาวอีสาน” ที่อยู่ฝั่งขวาแม่น้ำโขงถูกผนวกเข้าอยู่กับฝ่ายไทย โดยฝ่ายผู้ปกครองไทยได้สร้างวาทกรรม “ความเป็นไทย” แบบ “รวมศูนย์” (centralization) และ “ลัทธิชาตินิยม” ขึ้นมาในสมัยรัชกาลที่ 5 และ 6 ตามลำดับ เพื่อพยายามควบรวบให้อีสานกลายเป็นส่วนหนึ่งของ “ไทย” ไม่ใช่ “ลาว” ฝ่ายไทยได้สร้างอัตลักษณ์ความแตกต่างทางวัฒนธรรม (cultural differentiation) ระหว่างไทยกับลาวขึ้นมา เช่น ลาวกินข้าวเหนียว และไทยกินข้าวเจ้า เป็นต้น แต่เมื่อมาถึงยุคสงครามเย็น วาทกรรมว่าด้วยคอมมิวนิสต์ในสังคมไทยได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการประกอบสร้างความหมาย “ความเป็นลาว” ในลักษณะถูกและสร้างความเป็นศัตรูต่อกัน เพื่อป้องกันไม่ให้พลเมืองไทยหันไปนิยมลัทธิคอมมิวนิสต์ ความหมายว่าด้วย “ความเป็นลาว” ในช่วงนี้จึงสัมพันธ์อย่างมากกับความขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางการเมือง และแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจที่แตกต่างกันระหว่างค่ายเสรีนิยมกับสังคมนิยม ผู้ปกครองไทยได้สร้างวาทกรรมว่าด้วย “ความทันสมัย” (modernization) เพื่อแสดงให้เห็นว่าฝ่ายไทยที่ใช้การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแบบทุนนิยมนั้นมีความเจริญรุ่งเรืองกว่าลาวสังคมนิยมสุดท้าย ยุคหลังสงครามเย็น วาทกรรมหลักที่กำหนด “ความเป็นลาว” ในสังคมไทยยุคนี้ คือ มิติทางด้านเศรษฐกิจแบบทุนนิยม โดยมีการผลิตและการแพร่กระจายความหมายว่าด้วย “ความเป็นลาว” ออกไปตามสื่อสมัยใหม่ของไทย เช่น วิทยุ โทรทัศน์ นิตยสารท่องเที่ยว และเว็บไซต์ เป็นต้น ความเป็นลาวที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมีทั้งที่แสดงให้เห็นถึง “ความล้าหลัง” และ “ความทันสมัย” ของลาวภวัตน์ที่กำลังวิ่งตามกระแสโลกอยู่ในปัจจุบัน

ตารางที่ 4.1

แสดงสรุปภาพรวมสำนึก “ความเป็นลาว” ในสังคมไทยจากอดีตสู่ปัจจุบัน

ช่วง	ผู้มีอำนาจในการนิยาม “ความเป็นลาว”	สำนึกว่าด้วย “ลาว” ใน สังคมไทย
ก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา	ชาวบ้าน	เรื่องเล่าในตำนานของกลุ่มชนต่าง ๆ ในเขตสุวรรณภูมิ สร้างสำนึกไท-ลาวเป็นเครือญาติชาติพันธุ์เดียวกัน
สมัยกรุงศรีอยุธยา	พระมหากษัตริย์	การพัฒนาทางสังคมและการเมืองของอาณาจักรล้านนา ล้านช้างและอยุธยาทำให้เริ่มมีสำนึกแบ่งแยก “ไทย” และ “ลาว” ออกจากกัน
สมัยธนบุรี-รัชกาลที่ 4	ราชสำนักไทย	อาณาจักร ล้านช้าง ตกเป็นเมืองขึ้นของไทย และราชสำนักไทยสร้างสำนึก “ไทยอยู่เหนือลาว”
สมัยรัชกาลที่ 5- ก่อนสงครามเย็น	ราชสำนักไทยและชาติตะวันตก	การค้าอาณานิคมของฝรั่งเศสและการเกิดรัฐชาติสมัยใหม่ทำให้ลาว คือ “ความเป็นอื่น”
สมัยสงครามเย็น	กลุ่มชนชั้นปกครองและนักการเมืองไทย	อุดมการณ์การเมืองแบบสองขั้วอำนาจทำให้ลาวถูกมองว่าเป็นศัตรูของไทย
สมัยหลังสงครามเย็น-ปัจจุบัน	กลุ่มนักการเมืองทุนนิยมและคนชั้นกลางไทย	การพัฒนาของระบบทุนนิยมโลกทำให้ไทยมีสำนึกว่าลาวเป็นบ้านพี่เมืองน้อง แต่ลาวยังคงดีดกว่าไทย

สำหรับในบทต่อไป ผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นว่าความหมายว่าด้วย “ความเป็นลาว” ในภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะ โลกเตะสิ่ง” ที่ถูกสร้างขึ้นมาในยุคปัจจุบันนั้นใครมีอำนาจในการสร้างความหมาย สร้างความหมาย “ลาว” ออกมาอย่างไร และใช้กลยุทธ์อะไรบ้างในการสร้างความจริงว่าด้วย “ความเป็นลาว” ขึ้นมาให้กับผู้ชม